

Sociální reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody

Bc. Aleš Květoň

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Aleš Květoň**
Osobní číslo: **H138217**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Sociální reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržení zásad publikační etiky a pravidel společenskovedného výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- motivace osob k páčání trestné činnosti;
- účel výkonu trestu odnětí svobody;
- sociální dopady výkonu trestu odnětí svobody;
- systém pomoci osobám po výkonu trestu odnětí svobody;
- empirická část diplomové práce bude zaměřena na "Analýzu příčin neúspěšnosti sociální reintegrace osob po návratu z výkonu trestu odnětí svobody".

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BIEDERMANOVÁ, Eva. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programu zacházení. I. Vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. 98 s. ISBN 978 - 80 - 7338 - 115 - 8.

ČERNÍKOVÁ, V. SEDLÁČEK, J. Základy penologie pro policisty. 1.vyd. Praha: Policejní akademie České republiky ? Katedra kriminologie, 2002. ISBN 80 - 7251 - 104 - 1.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 439 s. ISBN 978 - 80 - 7380 - 213 - 4.

FISCHER, Slavomil. Etopedie v penitenciární praxi. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. 183 s. ISBN 80 - 7044 - 772 - 9.

FISCHER, Slavomil. Sociální patologie. Praha: Grada, 2009. 218 s. ISBN 978 ? 80 - 247 - 2781 - 3.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80 - 85931 - 79 - 6.

KRAUS, Blahoslav. Sociální patologie. II. Vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 325 s. ISBN 978 - 80 - 7435 - 080 - 1.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Ivan Nedoma

Institut mezioborových studií

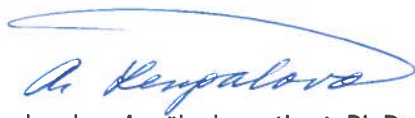
Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.

děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 15.3.2015

BA ALEŠ KVĚTOŮ
.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Tématem této diplomové práce je sociální reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody. Práce se věnuje možným situacím a modelům chování, které vedou k páčání trestné činnosti, výkonu trestu odnětí svobody z hlediska jeho funkce a účelu, sociálním dopadům výkonu trestu a systému pomoci osobám po výkonu trestu. Ve výzkumu jsem se věnoval analýze neúspěšné sociální reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody.

Klíčová slova: Motivace, sociální situace, závislost, výkon trestu odnětí svobody, reintegrace, recidiva.

ABSTRACT

Theme of this diploma work is Person's social reintegration after imprisonment. This work engage possible models of behaviour, which towards to commit crime, point of view function and purpose of imprisonment, imprisonment's impacts and assistance systems for persons after imprisonment. I engage research to analysis person's failed reintegration after imprisonment.

Keywords: motivation, social situation, addiction, imprisonment, reintegration, relapse.

Rád bych vyjádřil poděkování PhDr. Ivanu Nedomovi za cenné rady a odborné vedení při psaní mé diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 MOTIVACE OSOB K PÁCHÁNÍ TRESTNÉ ČINOSTI	12
1.1 TEORIE (MODEL Y) POPISUJÍCÍ MOTIVACE LIDSKÉHO CHOVÁNÍ	12
1.2 SOCIÁLNÍ SITUACE	14
1.2.1 Rodina	14
1.2.2 Bydlení	15
1.2.3 Finanční zázemí	15
1.3 ZÁVISLOSTI	17
1.3.1 Látkové závislosti.....	17
1.3.2 Nelátkové závislosti	19
1.4 PORUCHY CHOVÁNÍ A EMOCÍ.....	20
1.5 NEDBALOSTNÍ JEDNÁNÍ.....	22
2 ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	23
2.1 TREST.....	23
2.2 FUNKCE TRESTU	24
2.3 VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	26
2.4 ÚČEL VÝKONU TRESTU.....	28
3 SOCIÁLNÍ DOPADY VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	30
4 SYSTÉM POMOCI OSOBÁM PO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	35
4.1 STÁTEM ZAJIŠŤOVANÁ POSTPENITENCIÁRNÍ PÉČE	35
4.2 NESTÁTNÍ NEZISKOVÉ ORGANIZACE	40
II PRAKTICKÁ ČÁST	42
5 VÝZKUM	43
5.1 RECIDIVA	43
5.2 STANOVENÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	44
5.3 DÍLČÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY	45
5.4 POPIS ZKOUMANÉHO VZORKU	46
5.5 ŠETŘENÍ A VYHODNOCENÍ ŠETŘENÍ	47
ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ.....	61
ZÁVĚR	66
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	69
SEZNAM GRAFŮ	70
SEZNAM TABULEK	71
SEZNAM PŘÍLOH	72

ÚVOD

Mezi nejobtížnější sociální situace bezesporu patří návrat z výkonu trestu odnětí svobody zpět do občanského života. Po jakékoli době, i velice krátké, strávené v nápravném zařízení dochází k odcizení jedince od běžného života. Dalo by se říci, že čím delší bylo odcizení od extramurálního světa, tím těžší bude následná reintegrace do společnosti.

Aby byla reintegrace úspěšná, je zapotřebí vhodných podmínek pro návrat osob z výkonu trestu. Do těchto podmínek patří zázemí, nejlépe rodinné, zaměstnání, vypořádání finančních závazků, zpřetrhání sociálních vazeb, které buď přímo, nebo nepřímo vedly k trestné činnosti a na druhé straně potřeba přesvědčit společnost, že trest za dříve spáchané protiprávní jednání byl dostatečný a nyní je dotyčná osoba připravena pro návrat do společnosti a žádné nebezpečí protiprávního jednání od ní již nehrozí.

Výše popsané podmínky určují ideální stav, kterého však lze jen stěží dosáhnout. Důvodů, které brání k dosažení tohoto ideálního stavu, je celá řada. Mezi tyto důvody můžeme zařadit nezaměstnanost, předsudky společnosti vůči odsouzeným, návrat do patologického prostředí, absenci zázemí. Na druhé straně stojí i nízká motivace odsouzených vést po výkonu trestu řádný život. Tyto problémy nejen že prohlubují předsudky, zakořeněné v lidské společnosti, proti všem, kteří byli v minulosti odsouzeni za svoje protiprávní jednání, ale hlavně vedou k recidivě trestné činnosti a návratu dříve trestaných osob zpět do nápravného zařízení.

Trestná činnost představuje obrovskou zátěž pro společnost a to jak pro jednotlivé oběti trestné činnosti, tak pro společnost jako celek. Pomineme-li škodu, která vznikla v přímé souvislosti s trestnou činností, je zde druhý, stejně závažný aspekt, a to jsou náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody. Odsouzený má ze zákona povinnost náklady výkonu trestu hradit, ale tato zákonem stanovená částka pokrývá jen zlomek skutečných nákladů na odsouzeného ve výkonu trestu a mnohdy je tato pohledávka nedostupná. Při opakování trestné činnosti a opakovaném odsouzení náklady státu narůstají.

Nejvhodnějším a nejlevnějším řešením této problematiky je prevence. Ovšem ani nejlepší prevence nezabrání tomu, aby docházelo k trestné činnosti. Když už chování osob zajde tak daleko, že jsou odsouzeny za svoje protiprávní jednání k výkonu trestu odnětí svobody, měly by projít systémem, který je demotivuje od páchání trestné další činnosti a zároveň vytvoří podmínky pro úspěšné začlenění do společnosti. Začlenění, neboli reintegrace, osob po výkonu trestu odnětí svobody do společnosti je i tématem této práce.

Cílem mé diplomové práce je popsat nejčastější příčiny, proč jsou někteří jedinci lidské společnosti motivováni k páčání trestné činnosti, analyzovat účel výkonu trestu odnětí svobody, popsat systém pomoci osobám po výkonu trestu odnětí svobody a popsat sociální dopady výkonu trestu odnětí svobody. Praktická část diplomové práce bude věnována analýze příčin neúspěšnosti sociální reintegrace osob po návratu z výkonu trestu odnětí svobody.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 MOTIVACE OSOB K PÁCHÁNÍ TRESTNÉ ČINOSTI

„Motivace je proces a současně i souhrn hybných sil, neboli motivů, které energizují (aktivují) a usměrňují chování, určují jeho intenzitu (míru úsilí vynaloženého na dosažení cíle) a délku jeho trvání. Takto navozené chování směřuje k uspokojení určité potřeby, které je doprovázeno emočním prožitkem, který slouží jako signál určité potřeby a stimuluje chování zaměřené na její uspokojení.“ (Vízdal 2009, str. 109)

1.1 Teorie (modely) popisující motivace lidského chování

Homeostatický model – Je-li narušena psychická rovnováha, vzniká napětí, potřeba, která vyvíjí psychický tlak na jedince. Člověk pak s využitím poznávacích funkcí a zkušeností zaměřuje svou činnost určitým směrem se záměrem odstranit tento tlak, tj. uspokojit určitou potřebu. Uspokojení potřeby vede k obnovení rovnováhy, ke klidu.

Hédonistický model – Základem je zdůrazňování významu emocí v životě člověka a předpoklad, že nakonec veškerá lidská činnost směřuje k jedinému: dosažení slasti (libých emocí) a k vyhnutí se strasti (emocím nelibým).

Aktivační model – Za základního motivačního činitele je považován podnět přicházející z vnějšího prostředí – pobídka. Tento podnět jedince nejen aktivuje, ale i orientuje (zaměřuje) jeho chování a jednání.

Kognitivní model – Procesy poznávání mají motivační účinky, tj. poznávání souvisí s připraveností člověka k určité činnosti, k určitému jednání a je základním východiskem kognitivních (poznávacích) modelů lidského chování.

Humanistický model – humanistickému modelu dominuje Maslowův model lidských potřeb vycházejících z přesvědčení, že lidské potřeby vytvářejí hierarchickou strukturu, z níž vyplývá, že každý člověk po uspokojení svých základních potřeb přirozeně směřuje k naplnění svého potenciálu (seberealizaci) až po té, co jsou uspokojeny jeho základní potřeby biofiziologické a potřeby bezpečí a jistoty. Chceme-li motivovat lidi, jejichž základní potřeby jsou uspokojeny, tak je dalším uspokojováním těchto potřeb již motivovat nedáme. Lidi lze motivovat pouze prostřednictvím uspokojování jejich potřeb, které jsou na vyšší úrovni.

Hierarchie potřeb podle A. Maslowa:

Sebetranscendence
(sebepřekonání)
Seberealizace, sebenaplnění
Estetické potřeby
Kognitivní potřeby
Potřeba úcty a uznání
Sociální potřeby
Potřeba bezpečí a jistoty
Biologické a fyziologické potřeby

(Bedrnová 2002)

Motivace chování každého člověka tedy vychází z uspokojování potřeb. Většina lidí uspokojuje svoje potřeby v souladu se svými možnostmi a s ohledem na společnost. Existují ovšem lidé, které uspokojování svých potřeb realizují bez ohledu na společenské normy a svoje možnosti. Tito lidé se tak dopouštějí trestné činnosti. Proč tito lidé uspokojují svoje potřeby nelegálním způsobem, se pokusím analyzovat na následujících stránkách.

1.2 Sociální situace

Sociální situace, ve které se nacházíme, v nemalé míře určuje, do jaké míry a jakým způsobem budou uspokojeny naše potřeby. Sociální situace, do které se člověk vrací po výkonu trestu, do značné míry určuje jeho úspěšnou reintegraci zpět do společnosti. Rodina, blízcí, ekonomická situace to vše jsou faktory, které ovlivňují motivaci jedince po výkonu trestu vézt řádný život.

1.2.1 Rodina

O rodině se říká, že je základ státu. I když tato věta může znít jako neopodstatněné klišé, tak se toto tvrzení zakládá na pravdě. Rodina je malá sociální skupina, které připadá nezastrupitelná úloha v socializaci. Jedná se o primární skupinu, která tvoří základní „buňku“ společnosti. O její důležitosti svědčí i fakt, že je rodina jako sociální skupina institucionalizována. Rodinný život je pojat jako jedna ze základních hodnot společnosti. Základní funkce rodiny jsou: biologická (reprodukční), ekonomická, socializační, emocionální a ochranná.

Funkce biologická (reprodukční): Je základní funkcí rodiny. Týká se plození potomstva a uspokojování sexuálních potřeb partnerů.

Funkce ekonomická: Tak jako vše v civilizované lidské společnosti i rodina a její existence se odvíjí od její ekonomické situace. Rodina funguje jako určitá ekonomická jednotka. Její členové hospodaří společně. Získané finanční prostředky se v rodině přerozdělují a z nich se uspokojují potřeby jednotlivých jejích členů.

Funkce socializační: Základní socializační proces probíhá právě rodině. Jde o předávání určitých vzorců chování a kulturních hodnot, které jsou potřebné pro začlenění se do společnosti.

Funkce emocionální: Tato funkce je zodpovědná za uspokojování citových potřeb členů rodiny.

Funkce ochranná: Rodina, jako sociální skupina chrání svoje členy před nepříznivými vnějšími vlivy. Ochranu zajišťuje vysoká solidarita jejích členů. Do sféry této funkce bychom mohli zařadit i bydlení, tedy prostor, ve kterém rodina žije a který ji chrání před nepříznivými povětrnostními vlivy. Vlivem přítomnosti členů rodiny a prostředí, které vytváří, se toto bydlení mění v domácnost, tedy jakési rodinné zázemí. (Buriánek 2001)

1.2.2 Bydlení

Bydlení by se dalo charakterizovat také jako potřeba bezpečí a jistoty. Jestliže bydlíme, tak máme zázemí, jistotu, že se máme kam vrátit a máme prostor, kde se cítíme bezpečně, kde máme určitý stupeň soukromí a kde jsme chráněni před vnějšími vlivy jako např. počasí, ostatní lidé atd. Právo na bydlení je jedno ze základních lidských práv. Listina základních lidských práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR, v článku 12 stanoví: Obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Bydlení je i jedním ze základních předpokladů správného fungování rodiny. To vše odráží důležitost bydlení. Termín bydlení jsem nevybral náhodou. Ne každý má takové štěstí, že v místě kde bydlí, žijí i další členové jeho rodiny a vytvářejí harmonické prostředí domácnosti. Nemalé procento populace žije v různých ubytovnách, nouzových a mobilních objektech. Podle výsledků posledního sčítání lidí, domů a bytů, které zveřejnil ČSÚ, bydlelo k 26. 3. 2011 na ubytovnách 28143 osoby. Ke stejnému datu bydlelo v provizorních nebo mobilních objektech 17759 osob. Dále se v naší společnosti vyskytují osoby bez domova. Podle ČSÚ jich byl v ČR k výše uvedenému datu 11496.

1.2.3 Finanční zázemí

Finance v různých obměnách zná lidstvo již od starověku. Pomocí financí lidé kupují zboží a služby, které uspokojují jejich potřeby. Množství finančních prostředků také odráží společenské postavení a úspěšnost dotyčného jedince, nebo rodiny. Peníze tedy slouží i jako měřítko hodnot.

Podle údajů ČSU bylo v roce 2010 čisté průměrné roční peněžní vydání na osobu v domácnosti na potraviny a nealkoholické nápoje 22 484 Kč, na bydlení (nájemné, voda, energie, paliva) 25 194 Kč, zdraví 3 165 Kč, odívání a obuv 5 805 Kč, doprava 12 409 Kč, zdraví 3 165 Kč a vzdělání 791 Kč. Ve výčtu nejsou uvedeny takové položky výdajů jako rekreace a kultura, noviny a knihy, bytové vybavení a zařízení domácnosti, tabák a alkoholické nápoje, a fenomén dnešní doby výdaje za mobilní telefon a internet. Celkové průměrné roční výdaje na jednoho člena domácnosti, včetně položek, které zde byli jen zmíněny jen okrajově, činili 13 0019 Kč.

(Zdroj: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/3001-11>, staženo 17. 1. 2015 v 23:20)

Aby byly pokryty základní potřeby včetně vzdělání, bylo v roce 2010 potřeba průměrně na jednoho člena domácnosti 6 085 Kč/měsíc. Na tyto výdeje je potřeba zajistit zdroj finančních prostředků. Nejčastějším a společensky nepřijatelnějším zdrojem financí je zaměstnání. Z ekonomického hlediska je práce pojímána jako cílově zaměřená hospodářská činnost osob. Lidé jsou motivováni, aby pracovali, z důvodu zabezpečení jejich základních potřeb. Práce přináší lidem pocit uspokojení a umožňuje jejich osobnostní rozvoj. (Muselíková, Vaňková, Vodičková 2006)

Ovšem existuje nemalá část populace, které z nejrůznějších důvodů zaměstnána není. Míra nezaměstnanosti, tedy poměr mezi počtem nezaměstnaných osob a počtem všech práce schopných v produktivním věku podle údajů ČSÚ v lednu 2014 dosáhl 7,0 %. Ekonomická nejistota, do které se člověk důsledkem nezaměstnanosti dostane, má neblahé následky nejen pro něj samotného, ale i pro jeho nejbližší okolí. Důsledkem delšího neúspěšného hledání zaměstnání nastává období nejistoty, objevují se pocity beznaděje, často se objevuje pocit vlastní neschopnosti, případně deprese. Dlouhodobou nezaměstnaností dochází ke ztrátě pracovních návyků, schopností a dovedností čímž se značně znehodnocuje pracovní a lidský kapitál. (Muselíková, Vaňková, Vodičková 2006)

Dlouhodobě nezaměstnaný člověk se ocitá v pastech:

- **„Past nezaměstnanosti** – *kdy dlouhodobě nezaměstnaní jsou v nevýhodě na trhu práce díky ztrátě odbornosti, vzdělání, pracovních návyků, na druhé straně může snížit jejich motivaci pracovat, i výš podpor v nezaměstnanosti*
- **Past chudoby** – *podpory a dávky v nezaměstnanosti jsou dané, ale daňový systém může někdy negativně ovlivnit lidi z nízkých příjmových kategorií tím, že to nezvyšuje motivaci k práci, ale naopak vede k životu na hranici sociální únosnosti.*
- **Past sociálního vyloučení** – *týká se lidí, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní, nedosahují určitých příjmů, bývají touto situací frustrováni a jsou často vytlačeni na okraj společnosti.*“ (Muselíková, Vaňková, Vodičková 2006, str. 103, 104)

Přebytek volného času vlivem nezaměstnanosti, absence rodinného zázemí a v extrémních případech i bydlení může vézt k nevhodnému způsobu života, pohybu mezi nevhodnými skupinami lidí, konzumaci drog a mnohdy i životu za hranicemi zákona.

1.3 Závislosti

Dnešní doba dává prostor k různým formám uvolnění. Toto uvolnění může probíhat v celém spektru forem a z různých důvodů. Formy uvolnění mohou být od zážitkových a adrenalinových, přes relaxační až po uvolnění pomocí drog, nebo alkoholu. Důvodů, proč se lidé potřebují uvolnit, existuje také celá škála – od uvolnění a čerpání sil, přes náročné pracovní zátěži až po útěk před realitou všedního dne. Právě užívání alkoholu a psychotropních látek jako forma uvolnění může vézt k závislostnímu chování.

„syndrom závislosti je skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky, nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost, než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislosti je touha, často silná, někdy přemáhající. (Nešpor 2011, str. 14)

Základními znaky závislosti jsou:

- silná touha, nebo pocit puzen užívat látku (bažení, carving),
- potíže v sebeovládání,
- somatický odvykací stav,
- růst tolerance,
- zanedbávání jiných potěšení, nebo zájmů,
- pokračování v užívání přes jasný důkaz škodlivosti následků.

O závislosti se dá hovořit, jestliže se během roku objevili tři a více z výše uvedených příznaků. (Nešpor 2011)

1.3.1 Látkové závislosti

Látky, které jsou schopny vyvolat závislost, jsou běžně označovány jako drogy. Tento pojem je užíván pro ilegální látky, jejichž užívání je veřejností přijímáno negativně. Přesnější označení, se kterým se můžeme setkat i v legislativě je „návykové látky“. Tento pojem v sobě zahrnuje i takové látky, jako alkohol tabák a návykové léky, které již nejsou veřejností vnímány tak negativně. Zákon 40/2009 sb. Trestní zákon v § 130 stanoví: „Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsoblé

nepříznivě ovlivnit psychiku člověka, nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.

Lidé závislí na návykových látkách se musí potýkat s narůstajícími sociálními problémy. Zpočátku jsou narušovány sociální vztahy v nejbližším okolí, tedy v rodině a s nejbližšími přáteli. Dále se objevují problémy ve škole, potíže s učením, delikvence, záškoláctví, předčasné sexuální zkušenosti to u dospívajících závislých, u dospělých se pak objevují potíže v zaměstnání, finanční problémy, odmítání společností a jiné formy sociální stigmatizace, ztráta společenského postavení, narušená přátelství, problémy se zákonem až po zadržení a uvěznění. (Tkáč 2011)

Závislostní chování je tedy vážný společenský problém. Následující tabulka přibližuje počty osob odsouzených v přímé souvislosti se závislostním chováním.

trestný čin	dle zákona č. 140/1961 Sb.				dle zákona č. 40/2009 Sb.				úhrnem		celkem
	§	muži	ženy	celkem	§	muži	ženy	celkem	muži	ženy	
neoprávněná výroba, dovoz, vývoz, zprostředkování, prodej nebo opatření omamných nebo psychotropních látek	§ 187	328	18	346	§ 283	865	70	935	1 193	88	1 281
přechovávání omamných a psychotropních látek ve větším množství než malém	§ 187a	22	2	24	§ 284	72	2	74	94	4	98
výroba, opatřování sobě nebo jinému, přechovávání, omamných a psychotropních látek a jedů	§ 188	14	3	17	§ 286	59	2	61	73	5	78
šíření toxikomanie	§ 188a	7	1	8	§ 287				7	1	8
ohrožení pod vlivem návykové látky	§ 201	80		80	§ 274	393	7	400	473	7	480
opilství	§ 201a	7		7	§ 360	17	3	20	24	3	27
celkem		458	24	482		1 406	84	1 490	1 864	108	1 972

Tabulka 1: Počty odsouzených osob v přímé souvislosti s držením a zneužíváním OaPL

Zdroj VS ČR

1.3.2 Nelátkové závislosti

Velmi často se můžeme setkat s chováním, které není vyvolané žádnou chemickou látkou, a přesto je můžeme označit jako závislostní. Takové chování je relativně novodobým jevem, který je označován jako „new addictions“. (Jůzl a kol 2012)

Stejně jako u závislostí na návykových látkách, tak i zde dochází k sociálním problémům v nejbližším okolí postiženého. Ovšem kriminální rozměr mají pouze některé formy nelátkového závislostního chování.

Formy nelátkového závislostního chování:

- Patologické hráčství (gambling)
- Patologické nakupování (oniománie)
- Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, mentální bulimie, záchvatovité přejídání, jiné poruchy příjmu potravy)
- Workoholismus
- Závislosti spojené s využíváním moderních technologií
- Závislost na sexu

Závislostní chování je velký sociální problém, který mnohdy přerůstá do kriminální dimenze. Ovšem není to pouze závislostní chování, které může společnost ohrožovat.

1.4 Poruchy chování a emocí

Kromě různých forem závislostí existují i další společensky nebezpečné formy chování, které se vyznačují, podobně jako u závislostí, sníženou schopností takové chování ovládat. Jedná se o různé duševní poruchy. Nejrizikovější jsou poruchy, kdy se osoba chová agresivně a poruchy sexuality, kdy se jedinec není schopen ovládat. Ztráta sebeovládání a sebekontroly, ať už jsou způsobené závislostí, nebo duševní poruchou, mnohdy vede tyto osoby k páchání trestné činnosti. Většina těchto poruch se projevuje už v dětském věku.

Hyperkinetické poruchy – poruchy, které známe pod zkratkou ADHD (Attention Deficit and Hyperactivity Disorder). Porucha, která je častější u chlapců, se projevuje už v prvních letech života. Nejmarkantnějším příznakem je neklid a nesoustředěnost, které vedou ke špatné školní výkonnosti. Pacienti jsou neklidní, nesoustředění a impulzivní. Toto onemocnění může mít formu pouze poruchy aktivity a pozornosti, nebo kinetické poruchy chování, kdy je neklid spojen s poruchami chování, nedodržováním pravidel a norem a v dospívání může vést k delikvenci.

Poruchy chování – Dlouhodobé nepříznivé a agresivní projevy chování. Projevy takového chování jsou lži, toulky, záškoláctví, trápení zvířat, trvalá neposlušnost a šikanování slabších vrstevníků. Rozlišujeme:

- poruchy chování ve vztahu k rodině (poruchy jsou nejčastější v domácím prostředí, mimo rodinné prostředí se dítě chová normálně),
- nesocializovaná porucha chování (porucha chování vyznačující se osamělostí a špatnými vztahy s vrstevníky),
- socializovaná porucha chování (děti s touto poruchou jsou dobře přijímány skupinou vrstevníků, zpravidla bývají i obdivovány. Při této poruše chování je vysoké riziko vzniku delikventních „part“),
- porucha opozičního vzdoru (děti kolem devíti až desíti let bývají neposlušné, často provokují, ale zpravidla neporušují dané společenské normy),
- smíšené poruchy chování a emocí (vyznačují se depresivními náladami, poruchami spánku, nadměrným smutkem, ztrátou chuti k jídlu a poruchami chování).

Emoční poruchy – jedná se o sociální, nebo fobické úzkostné poruchy vyznačující se nepřiměřeně silnou reakcí, které převyšují svojí délkou a intenzitou běžné dětské strachy a úzkosti. Tyto stavy přetrvávají do dospělosti. (Raboch 2006)

Právní následky psychických poruch – Jestliže se jedinec dopustí pod vlivem psychické poruchy trestného činu a je-li díky této poruše pro společnost nebezpečný, soud rozhodne, na základě znaleckého posudku, o ochranném léčení, nebo výkonu zabezpečovací detence. Ochranné léčení může soud nařídit i k výkonu trestu odnětí svobody. Výkon zabezpečovací detence upravuje § 100 trestního zákona.:

(1) Soud uloží zabezpečovací detenci v případě uvedeném v § 47 odst. 2, nebo jestliže pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zločinu, není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

(2) Soud může uložit zabezpečovací detenci vzhledem k osobě pachatele s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže

a) pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, nebo

b) pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, znovu spáchal zločin, ač již byl pro zločin spáchaný pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta, a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložením ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji pachatele k ochrannému léčení.

(3) Zabezpečovací detenci může soud uložit samostatně, při upuštění od potrestání, anebo i vedle trestu. Byla-li zabezpečovací detence uložena vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody, vykoná se po výkonu nebo jiném ukončení trestu odnětí svobody. Byl-li uložen nepodmíněný trest odnětí svobody v době výkonu zabezpečovací detence, její výkon se na dobu výkonu takového trestu odnětí svobody přerušuje. Po skončení výkonu trestu se pokračuje ve výkonu zabezpečovací detence.

(4) Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.

(5) Zabezpečovací detence potrvá, dokud to vyžaduje ochrana společnosti. Soud nejméně jednou za dvanáct měsíců a u mladistvých jednou za šest měsíců přezkoumá, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají.

(6) Zabezpečovací detenci může soud změnit dodatečně na ústavní ochranné léčení, pominou-li důvody, pro něž byla uložena, a jsou současně splněny podmínky pro ústavní ochranné léčení.

(7) Od výkonu zabezpečovací detence soud upustí, pominou-li před jejím započítáním okolnosti, pro něž byla uložena.

1.5 Nedbalostní jednání

Nedbalost definuje trestní zákon v § 16 takto:

(1) Trestný čin je spáchán z nedbalosti, jestliže pachatel

a) věděl, že může způsobem uvedeným v trestním zákoně porušit nebo ohrozit zájem chráněný takovým zákonem, ale bez přiměřených důvodů spoléhal, že takové porušení nebo ohrožení nezpůsobí, nebo

b) nevěděl, že svým jednáním může takové porušení nebo ohrožení způsobit, ač o tom vzhledem k okolnostem a k svým osobním poměrům vědět měl a mohl.

(2) Trestný čin je spáchán z hrubé nedbalosti, jestliže přístup pachatele k požadavku náležité opatrnosti svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele k zájmům chráněným trestním zákonem.

I když to na první pohled nevypadá, že by nedbalostní jednání bylo motivem k trestné činnosti, je třeba zde zmínit, že přestupování norem s myšlenkou, že se nemůže nic stát, je celkem běžnou praxí chování lidí a nezřídka toto chování vede k odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody.

2 ÚČEL VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti (zákon 169/1999 sb.).

2.1 Trest

„Trest představuje jeden ze dvou základních výchovných prostředků (druhým je odměna). Trest blokuje nežádoucí chování, odměna posiluje žádoucí. Ve výchovné praxi operujeme vždy oběma prostředky tak, abychom tvarovali žádoucí chování.

Sankce, má-li být účinná, má-li změnit chování, musí být individualizována. Trest sám není objektivní kategorií. Co je pro jednoho trestem, druhého nechává lhostejným a pro třetího může být dokonce odměnou. Individualizací trestů lze – alespoň u některých deliktů – založit převládající motivaci kriminálního chování, a nejen jeho, též na motivaci kriminálního chování obecně. Klíčem k tomu může být individuální hierarchizace hodnot. Hodnoty prakticky označují cíle motivovaného jednání. Ty cíle, které jedinec ve svém životě ve svém životě preferuje. Je-li daný subjekt, orientován především na majetek a jeho kriminální chování je motivováno snahou především majetek získat, pak ohrožení majetku, jeho přiměřené snížení, event. ztráta budou představovat velmi pravděpodobně podstatně účinnější sankci, než ztráta jiné hodnoty, například svobody.

Individualizace sankce je zvláště nutná u kriminálních recidivistů. Represivní prostředky jsou pro ně dobře známou zkušeností, vůči níž jsou imunní. Protože mnozí z nich projevovali poruchy chování již od relativně raného věku, měli dostatek příležitostí se s tresty seznámit v plné šíři a zvyknout si na ně. Pouze represe je neúčinná.

Sankce, má-li být účinná, musí následovat bezprostředně po provinění. Diskontinuita procesu inadekvátní chování-trest má za následek nedostatečné učení, neboť je přerušena vazba příčina a důsledek. Z hlediska kriminálního chování může navíc mezi v době mezi deliktem a zadržením a potrestáním (alespoň výrokem o sankci) dojít k řadě zpevnění (posílení) nežádoucího chování např. ze strany přátel, rodiny apod.

Negativní sankce, má-li být účinná, musí být doprovázena sankcí pozitivní (odměnou). Zatímco trest blokuje nežádoucí chování a měl by být jen bezprostředním následkem, musí se odměna vztahovat k projevenému žádoucímu chování či alespoň k jeho náznaku. Složitější formy chování, k nimž patří i chování prosociální se vytvářejí postupnou aproximací, přibližováním se k žádoucímu cíli. (Netík 1997 str. 27)

2.2 Funkce trestu

„Původním cílem trestu byla odplata, sociální msta. Podle této koncepce se má trest podobat co nejvíce provinění. Odplata byla zákonem i pro Mojžíšův zákon – pachatelé bude učiněno stejně, jako on učinil svému bližnímu. V knize Genesis (27:45) je psáno: Oko za oko, zub, za zub, ruka za ruku, noha za nohu, upálení za upálení...“ (Mezník 1995, str. 4).

Dnes je cílem trestu odstrašení před dalším pácháním trestné činnosti, izolace pachatele od společnosti, resocializace a následná reintegrace do společnosti.

Kompenzační funkce trestu – na tuto stránku trestu odnětí svobody můžeme nahlížet ze dvou hledisek.

Vyrovnaní se oběti s trestným činem – negativní emoce, jako jsou hněv, zoufalství, ponížení, osob poškozených trestným činem, lze eliminovat, nebo alespoň kompenzovat újmou způsobenou pachatelé trestného činu, nebo náhradou škody. Tato kompenzace může mít mnoho forem, od osobního setkání oběti s pachatelem, přičemž oběť má možnost z očí do očí vyjádřit svoje negativní emoce až po praktiku zavedenou v USA a to účast příbuzných oběti na popravě odsouzeného. V ČR naplňuje kompenzační funkci trestu trest odnětí svobody.

Vyrovnaní se s pocitem viny - tento aspekt kompenzační funkce trestu se nejvíce projevuje, je-li pachatel trestného činu odsouzen k trestu odnětí svobody. Právě při výkonu trestu odnětí svobody má příležitost, prostor a čas k zpytování svědomí a upřímnému přijetí viny a odpovědnosti za spáchaný trestný čin. Takovéto uvědomění si zodpovědnosti za spáchaný trestný čin a přijetí pocitu viny je nezbytný článek resocializačního procesu (Hála 2005).

Vyloučení, izolace – Izolací pachatele trestného činu od zbytku společnosti se společnost brání další trestné činnosti, která by mohla být pachatelem páchána. Nachází-li se odsouzený ve výkonu trestu, je mu (téměř) znemožněno páchat další trestnou činnost (Hála 2005). Vyloučení z lidské komunity, kmene, nebo rodu bylo od nepaměti jednou z nejostřejších uplatňovaných společenských sankcí. Vyloučení, nebo izolace od společnosti nemusí mít pouze podobu výkonu trestu odnětí svobody. Absolutní formy vyloučení mají podobu trestu smrti, doživotní internace, nebo deportace (Mezník 1995).

Odstrašující funkce – Tato funkce trestu je založena na předpokladu, že pachatelé trestných činů jsou konfrontováni se skutečností fungujícího vztahu *zločin – trest*. Po zvážení všech pro a proti tohoto vztahu, se potenciální pachatelé rozhodnou trestný čin nespáchat. Výzkumy potvrzují, že odstrašující efekt trestu je nejúčinnější u většinové „nenarušené“ části populace (Hála 2005).

Nápravná funkce – Mezník (1995) nápravnou funkci popisuje na straně 7 takto:

„Moderním, humánním vědeckým zdůvodněním trestu jako společenské obrany je společenská potřeba uzpůsobit, resocializovat, reedukovat zločince tak, aby byl schopen vyvarovat se recidivy, dosáhnout u něj změny chování z asociálního na chování společensky akceptovatelné a žádoucí.

Teorie nápravy vězňů vychází z předpokladu, že zločinec má ke zločinnosti identifikovatelné důvody, motivy, které se dají odhalit, dešifrovat, změnit. Akceptováním zkušenosti, že se zločin „nevyplatí“ a že existuje „lepší cesta“ je prvotním předpokladem odsouzeného ve výkonu trestu k nápravě a reintegraci do společnosti po propuštění.

Reedukace, resocializace a náprava je zaměřena na:

- *přímým působením na odsouzeného dosáhnout u něj změny chování, rovněž posílení smyslu pro odpovědnost, vytvoření pozitivních sociálních návyků a etických postojů a vztahu k práci,*
- *neutralizování společenské nepřizpůsobivosti a sociální nezpůsobivosti, zvýšení sociálních kompetencí,*
- *odstraňování škodlivých návyků, event. závislosti na drogách, alkoholu apod.*

vytvoření reálných životních perspektiv.

Uvedená funkce trestu se těší všeobecné podpoře a souhlasu, poněvadž zaujímá pozitivní přístup k likvidaci kriminality. Přesto je účinnost nápravných modelů trestu často zpochybňována. Jednak proto, že všechny zdroje a příčiny trestné činnosti dosud nebyly odha-

leny a proto nemohli být behaviorálními metodami odstraněny, či ovlivněny. Dosud přežívají koncepty o „rozeném zločinci“, které popírají jakoukoliv úspěšnost resocializace. Další námitky spočívají v neúčinnosti nápravných programů především pro omezenost jejich časového působení; nelze během doby vyměřené výkonem trestu reformovat to, co se formovalo po celý dosavadní ontogenetický vývoj“

2.3 Výkon trestu odnětí svobody

Výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon 169/1999 sb.:

§ 5 Místo výkonu trestu

Trest se vykonává ve věznici nebo ve zvláštním oddělení vazební věznice. Věznice zřizuje a zrušuje ministr spravedlnosti (dále jen "ministr") a jejich správu vykonává Vězeňská služba podle zvláštního zákona.

§ 6 Přijímání odsouzených do výkonu trestu

(1) Do výkonu trestu lze přijmout odsouzeného jen na základě písemného nařízení výkonu trestu vyhotoveného soudem. Není-li k nařízení výkonu trestu připojeno písemné vyhotovení pravomocného rozsudku, soud je věznici zašle dodatečně.

(2) Při přijetí do výkonu trestu musí být odsouzený prokazatelně seznámen se svými právy a povinnostmi podle tohoto zákona a řádu výkonu trestu a s vnitřním řádem věznice. Písemné vyhotovení seznámení s právy a povinnostmi v jazyce státu, jehož je občanem, nebo v jazyce, kterému rozumí, se bez odkladu předá odsouzenému.

§ 7 Umístování odsouzených

Odděleně se umístí odsouzení muži od odsouzených žen, odsouzení s infekčním onemocněním nebo u nichž je podezření na infekční onemocnění a dále zpravidla odsouzení:

- a) mladiství od dospělých,
- b) recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé,
- c) za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,
- d) trvale pracovně nezařaditelní,

e) s poruchami duševními, poruchami chování,

f) s uloženým ochranným léčením a zabezpečovací detencí

g) velmi nebezpeční podle § 72a.

§ 8 Typy věznic

1) Věznice se člení podle způsobu vnějšího střežení a zajištění bezpečnosti do čtyř základních typů, a to

a) s dohledem,

b) s dozorem,

c) s ostrahou,

d) se zvýšenou ostrahou.

(2) Vedle základních typů věznic uvedených v odstavci 1 se zřizují zvláštní věznice pro mladistvé.

(3) V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu.

§ 9 Zařazování odsouzených do typů věznic

1) O tom, do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen k výkonu trestu, rozhoduje soud podle zvláštního zákona.⁴⁾

(2) Odsouzený nastupuje výkon trestu ve věznici, kterou soud ve výzvě k nástupu trestu určil. Z důležitých důvodů může odsouzeného k nástupu výkonu trestu přijmout i jiná věznice.

(3) Další umístění odsouzených do jednotlivých věznic v souladu s rozhodnutím soudu o zařazení do určitého typu věznice provádí generální ředitelství Vězeňské služby ve spolupráci s ředitelem věznice, ve které odsouzený nastoupil k výkonu trestu.

§ 73 důvody propuštění

Věznice propustí odsouzeného z výkonu trestu, jestliže

a) uplynula doba trestu stanovená v pravomocném a vykonatelném rozhodnutí soudu a Vězeňské službě nebylo doručeno nařízení soudu k výkonu dalšího trestu,

b) obdržela písemný příkaz, aby odsouzený byl propuštěn na svobodu, vydaný soudem na základě jeho rozhodnutí,

c) propuštění nařídil státní zástupce při výkonu dozoru nad výkonem trestu, nebo

d) o propuštění rozhodl prezident republiky při udělování milosti nebo ministr při výkonu svých oprávnění podle trestního řádu.

2.4 Účel výkonu trestu

*„Významný díl práce s odsouzenými s ohledem na jeho sociální reintegrace je realizován během výkonu trestu odnětí svobody a to v rámci naplňování výchovného účelu trestu...
...Výchovný účel trestu se odráží především v zacházení s odsouzenými, které musí mít takovou podobu, aby pomohlo odsouzeným při návratu do společnosti a integraci, resp. Reintegraci do ní. Trest odnětí svobody by měl být prostředkem ke změně postojů odsouzeného ke kriminálnímu způsobu života a zároveň prostředkem k přípravě odsouzeného na život ve společnosti, včetně zachování reálného kontaktu s vnější společností a získání takových dovedností, schopností a zázemí, které jsou pro život bez kriminálních aktivit potřebné. Během výkonu trestu je nutné pracovat s odsouzenými takovým způsobem, aby byly pro něho vytvořeny předpoklady pro jeho sociální reintegraci do společnosti. Jde zejména o:*

- *Aktivní naplnění času stráveného ve výkonu trestu s cílem podporovat schopnosti a dovednosti potřebné pro život na svobodě, zejména práce, zvyšování kvalifikace, a speciálně výchovné aktivity jako prostředek výchovného působení na vězně, na změnu jeho postojů;*
- *Udržování kontaktu s vnějším světem zejména s rodinou a blízkými osobami, informovanost o vnějším světě a plnění povinností a závazků vzniklých před nástupem do*

výkonu trestu, jako prostředek zajištění sociálního zázemí vězně a zároveň zachování reálné představy o civilním životě;

- *Důstojný výkon trest jako předpoklad účinného výchovného působení na odsouzeného, rovněž jako východisko k znovunabytí místa odsouzeného ve společnosti a posílení jeho odpovědnosti za vlastní život.*“ (Horehled' in Mühlpachr 2009, str. 75,76)

Program zacházení – Hlavním nástrojem k dosažení výchovného působení, tedy k dosažení účelu výkonu trestu je program zacházení. Program zacházení se vypracovává s ohledem na konkrétní okolnosti trestu, zejména jeho délky, charakteristiky osobnosti odsouzeného a příčin páchání trestné činnosti. V mezích těchto souvislostí by měl individuální program zacházení vycházet z konkrétních specifik, rizik a potřeb jednotlivce. Program zacházení by tedy měl zohledňovat takové aspekty jako opakovaný výkon trestu, dosažené vzdělání a kvalifikace, příčiny kriminálního jednání, sociální zázemí apod. Na tomto základě by měl být stanoven cíl programu zacházení, tedy změny, ke kterým by měl odsouzený dospět během pobytu ve vězení. Program vychází z komplexní zprávy o odsouzeném a je vytvořen pro každého odsouzeného, jehož pobyt v nápravném zařízení je delší než 3 měsíce. Na výběru vhodných variant a aktivit se při vytváření programu zacházení odsouzený aktivně podílí. Plnění programu zacházení je pravidelně periodicky vyhodnocováno. Program vyhodnocuje zaměstnanec věznice a odsouzený je s výsledkem hodnocení seznámen. (Horehled' in Mühlpachr 2009)

Ve věznicích existuje dvojí zařazení. První určuje soud a tím je zařazení do určitého typu věznice. Druhé si určují jednotlivé věznice a to na základě plnění programu zacházení. Je tím myšleno zařazení do prostupných skupin vnitřní diference. Tyto skupiny odrážejí přístup odsouzeného k výkonu trestu, jestli kázeňsky odměňován, nebo trestná a soud k nim přihlíží při projednávání o přeřazení odsouzeného mezi jednotlivými typy věznic anebo při projednávání o podmíněném propuštění.

3 SOCIÁLNÍ DOPADY VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Pobyt ve vězení s sebou přináší negativní jevy, se kterými se lidé po propuštění na svobodu velmi těžce vyrovnávají. I přes styk formou korespondence, telefonátů a návštěv dochází k narušení sociálních vazeb s blízkými osobami. Aby vězněná osoba přežila, musí se přizpůsobit novým podmínkám, zvyknout si na ně a těmto podmínkám přizpůsobit i své chování. Po propuštění na svobodu se těchto vzorců chování musí naopak co nejdříve zbavit a zvyknout si na nové podmínky a na život mimo vězeňské zdi. Začlenění do společnosti ovšem ztěžuje i samotný předcházející pobyt ve věznici, postoj společnosti k trestaným osobám. Bývalí odsouzení mívají problém při shánění zaměstnání, velké procento zaměstnavatelů chce od uchazečů o zaměstnání výpis z trestního rejstříku. Důsledkem výkonu trestu mohou být i dluhy které vznikli neuhrazením nákladů výkonu trestu, nebo nezaplacenou škodou vzniklou při páchání trestné činnosti anebo na výživném. To jsou všechno faktory, se kterými se osoby po propuštění musejí vyrovnat, a jim bude věnována tato kapitola.

Prizonizace – je jedním z doprovodných faktorů pobytu za mřížemi a to jak ve výkonu trestu, tak i ve výkonu vazby. Ve věznici si člověk musí zvyknout na nové prostředí, přizpůsobit své chování novým podmínkám, přijmout za své hodnoty a normy vězeňského prostředí. Na rychlosti, s jakou dokáže tyto hodnoty a normy přijmout a osvojit si je závisí jeho přežití ve vězeňském prostředí. Patří sem například i sociální návyky. Například místo sprchování každý den pouze jednou za týden, to samé platí i v případě výměny čistého prádla. Součástí tohoto jevu je výrazné účelové chování osob ve vězení. Americké studie ukazují, že již po čtyřech letech pobytu ve vězení se u těchto osob začínají projevovat ireverzibilní změny osobnosti. Osobnost člověka, který byl vytržen ze svého sociálního prostředí, se pobytem za mřížemi změní a zpět se tedy vrací osoba s jinými způsoby, návyky a potřebami. Osoby propuštěné z výkonu trestu se tak musí naučit staronovým vzorcům chování, ale i takovým věcem jako je jednání s úřady. Osoby propuštěné po odpykání dlouhého trestu se musí znovu naučit i takové činnosti jako je používání MHD a to včetně nákupu jízdenek, nakupování v super a hypermarketech, používání platidel pohybu na ulici a silnici atd. (Balcarová in z vězení venku 2007)

Ztráta pracovních návyků – podle údajů VS ČR byla průměrná reálná zaměstnanost odsouzených osob 60,97%. Z celkového počtu 12769 práceschopných osob by 4984 osob bez nějaké formy zaměstnání. Tyto osoby tráví výkon trestu na kolektivech, nebo celách, kde kromě volnočasových aktivit jako je četba, nebo sledování televize nemají jinou náplň dne. Nezřídka se stává, že tito odsouzení porušují denní řád, který je zakotven ve vnitřním řádu věznice tím, že přes den spí. U těchto odsouzených dochází ke ztrátě pracovních návyků potřebných k úspěšné reintegraci do společnosti a uplatnění na trhu práce. Druhým aspektem této problematiky je narůstající zadluženost související s úhradou nákladů výkonu trestu.

Zadluženost – „*Termínem zadluženost je míněn stav, kdy závazky dlužníky nebyly řádně a včas splněny, v důsledku čehož došlo k jejich nárůstu přímo o příslušenství a nepřímou o náklady jako nového závazku, a jsou věřitelem vymáhány, případně jejich nárůst a vymáhání bezprostředně hrozí. Není přitom rozhodující, zda se jedná o jeden závazek, či komplex samostatných závazků. V případě odsouzených je ovšem typický stav více dluhů v různých fázích řešení či vymáhání.* (Valeš in sborník příspěvků 2008, str. 73).

Se zadlužeností se během výkonu trestu odnětí svobody a následně i po propuštění z VTOS do civilní společnosti setkává velká většina odsouzených. Zadluženost je přitom velmi náročnou překážkou pro plynulé a bezproblémové opětovné zařazení do společnosti a pro přechod k nekriminálnímu způsobu života po propuštění. Jedním z důležitých předpokladů úspěšné sociální reintegrace odsouzeného je příznivé sociální zázemí. Neodmyslitelnou součástí tohoto zázemí je materiální základna, či standard integrující se osoby. Zadluženost tento standard podstatně snižuje. Prakticky již od prvních okamžiků je propuštěný konfrontován se svými závazky vzniklými před nástupem VTOS a narůstajícími během pobytu v něm. Osoba po propuštění je náhle vystavena tlaku věřitelů, je vystavena realitě, že je za své závazky odpovědná a že je povinna je splácet. Dluhovou problematiku propuštěných odsouzených do značné míry ovlivňuje i jejich situace na trhu práce a to jak z hlediska zvýšené potřeby nalézt si zaměstnání jako prostředku příjmů pro uspokojení svých závazků a potřeb, tak z hlediska snížené motivace k legálnímu zaměstnání v souvislosti s hrozbou exekuce formou srážek ze mzdy. Odsouzení často volí jako východisko z této situace pasivitu. Ve VTOS se cítí odtržení od extramurálního světa a svým způsobem se cítí nedotknutelní před věřiteli. Tato pasivita vyplývá též z nízkého právního vědomí odsouzených. Tyto okolnosti negativně ovlivňují možnost změny způsobu života odsouzených k řádnému životu, respektujícímu dané společenské normy. Odsouzený je naopak

motivován porušování zákonů, nelegálnímu zaměstnání, vyhýbání se závazkům resp. K dalšímu páčání trestné činnosti. (Valeš in Sborník příspěvků 2008).

Do této kategorie patří i dluhy spojené se samotným výkonem trestu odnětí svobody. Každý odsouzený je povinen hradit náklady výkonu trestu a to ve výši 1500,- Kč/měsíc. I když z pohledu běžného člověka, který má zaměstnání a hradí si běžné životní náklady, jako jsou náklady na stravu, bydlení, odívání, cestovné apod., je tato částka spíše symbolická, přece jen je její splácení, a následné vymáhání veliký problém. Zejména se to týká odsouzených pracovních nezařazených, pobírajících sociální dávky. Podobě vznikají pohledávky VS ČR u zdravotní péče. Základní zdravotní péče u některých odsouzených je i v medikamentózní podobě velmi nákladná. Většina těchto odsouzených je díky své zdravotní klasifikaci pracovních nezařaditelná, a pokud tyto osoby nemají finanční zázemí v podobě svých blízkých na svobodě, jdou náklady na jejich péči na vrub VS ČR. Díky pracovní nezařaditelnosti těchto osob jsou tyto pohledávky opět prakticky nedobytné.

Pohledávky za vězňnými osobami

Úhrady pohledávek za vězňnými osobami v aktuálním stavu k 31. 12. 2013 činí 22 505,77 tis. Kč. Úspěšnost vymáhání v této kategorii pohledávek k 31. 12. 2013 byla cca 42 % z objemu pohledávek za vězňni v aktuálním stavu. K 31. 12. 2013 zůstaly nevy-moženy pohledávky v objemu 54 726,54 tis. Kč.

Pohledávky za osobami propuštěnými z výkonu trestu a vazby

Úhrady pohledávek k 31. 12. 2013 představují částku 6 858,41 tis. Kč. Úspěšnost vymáhání ve vztahu k objemu pohledávek za osobami propuštěnými z výkonu vazby a trestu je 2 %. Nevymoženy objem těchto pohledávek k 31. 12. 2013 činil celkem 281 341,47 tis. Kč.

V obou kategoriích pohledávek se jedná o nejobtížněji vymahatelné dluhy, zejména z důvodu nepříznivých sociálních a ekonomických poměrů dlužníků. Vězeňská služba v roce 2013 vyhlásila v souladu s ustanoveními §§ 281 - 288 zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, obchodní veřejnou soutěž o vymáhání pohledávek soudními exekutory. Faktické vymáhání pohledávek vybranými exekutory bylo započato v listopadu 2013, a do dne účetní závěrky bylo předáno k exekučnímu vymáhání celkem 980 dlužníků.

Přehled pohledávek VS ČR Zdroj VS ČR

Kategorie pohledávek	Počet dlužníků	Objem nevymoženných pohledávek (v tis. Kč)	Podíl v %
Pohledávky za vězni v aktuálním stavu	9 508	54 726,54	6,82
Pohledávky za propuštěnými vězni	32 309	281 341,47	35,08
Ostatní pohledávky	2 257	465 840,27	58,09
Celkem	44 074	801 908,28	100,00

Tabulka 2: Přehled pohledávek VS ČR, zdroj VS ČR

Stigmatizace – Lidé se z výkonu restu vracení s cejchem kriminálního. Společnost je plná předsudků vůči těmto lidem a takoví lidé potom mají zhoršené podmínky pro znovuzachycení do společnosti. Takoví lidé mají potíže se sháněním zaměstnání, nemají-li zájem tak mají podobné problémy s obstaráváním ubytování apod. V některých případech se od těchto lidí odvrací i jejich blízcí. Tato situace podstatně snižuje motivaci těchto lidí vézt řádný život a hrozí vysoká pravděpodobnost recidivy.

Nezaměstnanost – Jako jedna z bariér úspěšné reintegrace do společnosti a na trh práce je často uváděn záznam v rejstříku trestů. Dokládá to průzkum provedený mezi vězni na přelomu let 2007 – 2008. Odsouzení uvádí, že mají zkušenost s odmítnutím ze strany zaměstnavatele právě kvůli záznamu v rejstříku trestů. Požadavek zaměstnavatelů na trestní bezúhonnost uchazečů o zaměstnání bývá často uplatňován i u dělnických a pomocných profesí. Mezi důvody zaměstnavatelů, trvajících na požadavku čistého trestního rejstříku svých zaměstnanců, patří nedůvěra vyplývající z předsudků, strach z recidivy na pracovišti, strach z negativního ovlivnění ostatních zaměstnanců nebo strach z poškození dobrého jména firmy. Podle výsledků šetření Institutu pro kriminologii a sociální prevenci je právě nezaměstnanost největší problém při resocializaci osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. Tento fakt zvyšuje riziko recidivy těchto osob (Malá, Tvarůžková in sborník příspěvků 2008).

Narušení sociálních vazeb – jedním z důsledků, hlavně dlouhotrvajících trestů, je narušení vazeb na rodinu a partnery. Tímto narušení trpí jak odsouzení, tak i jeho nejbližší. Asi nejmarkantnější je narušení vztahů mezi odsouzeným, partnerem, a jejich dětmi.

Nezřídka se stává, že se děti narodí během výkonu vazby, nebo výkonu trestu. Na jedné straně vězněná osoba nemá s nově narozenou ratolestí kontakt a nevytváří se mezi nimi rodičovské pouto, na druhé straně je matka na výchovu potomka sama. Čím je trest delší,

tím je narušení těchto vazeb markantnější. Po propuštění z věznice si na sebe musí dítě i rodič zvykat. Nezřídka se stává, že mezi rodičem propuštěným z VTOS snažícím se realizovat svá rodičovská práva a dítětem nastávají konfliktní situace. Tento problém se týká i rodin, kde se během výkonu trestu jejich otců objevovali různí přechodní „strýčkové“, které se děti naučily ignorovat, nebo dokonce zesměšňovat. Po návratu otce z výkonu trestu tak mají tyto děti tendenci jednat stejným způsobem i s ním.

I když je odsouzený v kontaktu se svými blízkými prostřednictvím korespondence, telefonování a pravidelných měsíčních návštěv, přece jen dochází k určitému odcizení partnerů. Nejvíce je toto odcizení znát na absenci fyzického kontaktu a na uspokojování biologických potřeb. Tuto situaci řeší partnerky a partneři různě. Takovým řešením může být rozchod, nebo rozvod partnerů, absolutní věrnost obou partnerů, stálý partner, nebo několik stálejších partnerů na dobu výkonu trestu, nebo občasné jednorázové „uspokojení potřeby“.

„Před chlapem co to chce, nevylezu na strom a neuteču do kláštera, protože i já to potřebuju, ani mě se to nevypotí čelem...“ I když je to věc více méně přirozená, pokud se partneři nedomluví na určité volnosti ve vztahu během výkonu trestu jednoho z nich, dává takové chování prostor pro žárlivost, podezřívání a hádky partnerů. (Jaluška in Z vězení venku 2007).

4 SYSTÉM POMOCI OSOBÁM PO VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY

Zlomovým okamžikem v životě každé trestané osoby je propuštění z výkonu trestu. Drtivá většina se na znovu nabytou svobodu těší. Ovšem s nabytou svobodou přicházejí i starosti a problémy všedního dne. Dlouhodobý pobyt za mřížemi ztrácí odsouzený kontakt s životní realitou. Základní životní potřeby jako jsou strava, ubytování, ranní a večerní hygiena, sprchování, výměna špinavého prádla jsou vězňeným osobám garantovány ze zákona. Styk s úřady mimo věznic je zajišťován prostřednictvím pracovníků věznice. Propuštěním z věznice na svobodu tento státem poskytovaný servis končí. S nabytou svobodou se člověk začíná starat sám o sebe. Ideální stav je, má-li se osoba po propuštění kam vrátit, má kde bydlet a má psychickou podporu rodiny a přátel. Má-li k tomu propuštěná osoba ještě i zajištěno zaměstnání, jsou podmínky pro reintegraci zpět do společnosti ideální. Ovšem ne všichni mají po propuštění z výkonu trestu takové štěstí. Existuje ovšem i velké procento propuštěných, kteří se po výkonu trestu nemají kam vrátit, nebo se vracejí do patologického prostředí, ve kterém páchali svoji trestnou činnost, pro kterou byli odsouzeni. Právě v takových situacích je potřeba propuštěným podat pomocnou ruku při jejich prvních krocích na svobodě, aby bylo co nejvíce eliminováno riziko opětovného páchání trestné činnosti. Tuto pomoc zajišťuje stát a dále neziskové organizace.

4.1 Státem zajišťovaná postpeniterciární péče

Státem zajišťovaná pomoc lidem propuštěným y výkonu trestu odnětí svobody je zajišťována pouze dvěma institucemi. Tou první je sociální kurátor, který je ze zákona ustanoven na každém obecním úřadu s rozšířenou působností, tou druhou je Probační a mediační služba ČR, která se orientuje na podmíněně propuštěné osoby.

Sociální kurátor – „Cílovou skupinou sociálního kurátora v rámci činnosti obecních úřadů s rozšířenou působností vymezuje zákon č. 108/2006sb., o sociálních službách, v § 92 písm. b), ve kterém se jedná o:

- *Osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy, nebo výkonu trestu,*
- *Osoby, jejichž způsob života může vézt ke konfliktu ve společnosti.“*

„Cílová skupina sociálního kurátora je rovněž vymezena v § 2 odst. 6 č. zákona 111/2006 sb., o hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, dle kterého za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu... .. která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením jestliže zejména:

- a) Je propuštěna z výkonu vazby, nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo
- b) Je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny, nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo
- c) Je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní, nebo ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti respektive v 19 letech, nebo
- d) Nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo
- e) Je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby.

„Pracovní náplň sociálního kurátora stejně jako jeho působnost je rovněž odvozena z písmena b) §92 zákona č. 108/2006 sb., o sociálních službách, který stanovuje, že obecní úřad s rozšířenou působností koordinuje poskytování sociálních služeb a poskytuje odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní, nebo ochranné výchovy, nebo výkonu trestu, osobám, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby a osobám, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností; přitom spolupracuje se zařízeními pro výkon ústavní, nebo ochranné výchovy, s Vězeňskou službou České republiky, Probační a mediační službou České republiky, správními úřady a samosprávnými územními celky.

V péči o skupinu občanů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a občanů, proti nimž je vedeno trestní řízení, popřípadě, jimž byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen, spolupracuje sociální kurátor s Vězeňskou službou České republiky a probační a mediační službou. Spolupráce probíhá v souladu s interními normami těchto institucí a souladu se zákony ČR. (Davidová 2010 str. 8,9)

Díky spolupráci sociálních kurátorů s VS ČR jsou osoby již ve výkonu trestu poučeny, kam se mají obrátit o pomoc v případě hrozby sociálního vyloučení po propuštění z věznice a každá vězněná osoba ohrožena tímto vyloučením již před propuštěním zná svého sociálního kurátora.

Probační a mediační služba – Vznikla v roce 2001 na základě zákona 257/2000 sb., O probační a mediační službě. Probace a mediace, tedy základní úkoly PMS jsou ustanoveny v §2:

1) Probačí se pro účely tohoto zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen "obviněný"), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

(2) Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediáci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

Z pohledu znovuzачlenění se zpět do společnosti spočívá úloha PMS zejména ve vypracování stanoviska PMS pro potřebu soudního jednání o podmíněném propuštění a je-li odsouzený podmíněně propuštěn na svobodu tak výkonem dohledu nad touto osobou.

„Každá osoba, která nastoupí do výkonu trestu odnětí svobody, je poučena o možnosti spolupráce s PMS ČR a to v kontextu s přípravou podkladů pro své podmíněné propuštění. Za tímto účelem připravuje pracovník PMS ČR tzv. Stanovisko k podmíněnému propuštění. Stanovisko PMS ČR klientům může pomoci shromáždit veškeré potřebné informace, důležité pro soud k rozhodování k podmíněnému propuštění. Spolupráce klienta vychází nejčastěji z jeho vlastní iniciativy, což předpokládá jeho osobní zájem a motivaci. Základní snahou probačního pracovníka je vyhodnotit rizika recidivy (tj. rizika opakování trestné činnosti) odsouzeného, ale také rizika újmy (tj. riziko dalšího ohrožení oběti trestného činu). Na základě získaných informací pracovník zpracovává stanovisko k propuštění klienta a to s doporučením propuštění, popřípadě s uložením dohledu, nebo s uložením jiných povinností.

Soud má několik možností jak se žádostí o podmíněném propuštění naložit. Jednou z nich i rozhodnutí o podmíněném propuštění spolu s uložením dohledu probačního úředníka v rozmezí jednoho až sedmi let. V případě, že soud rozhodne o uložení dohledu je jeho vý-

konem pověřeno středisko PMS ČR v místě bydliště odsouzeného. Ten je pak písemně vyzván probačním úředníkem o zahájení dohledu. Účelem dohledu je motivovat klienta k vedení řádného života prostřednictvím profesionálních nástrojů se zaměřením na kontrolu a pomoc. U podmíněně propuštěných klientů je v případě dohledu důležitá včasná intervence. Propuštění odsouzení jsou často zaskočeni „životem venku“ a nevědí, kam mají jít a jaké služby mohou využít. Účelem dohledu je právě v této krizové chvíli zaintervenovat a pomoci klientovi, který nemůže získat ubytování, a to například v součinnosti se sociálním kurátorem, případně dalšími osobami, či organizacemi.

K výkonu dohledu dochází klient na středisko PMS ČR intenzivněji. Ke konzultacím se dostavuje dle potřeby, nejméně však jednou za měsíc. V případě dobře fungujícího dohledu, kdy se stabilizuje sociální situace klienta, dochází k prodloužení intervalu mezi jednotlivými konzultacemi. Veškerá spolupráce a její konkrétní pravidla jsou upraveny v tzv. Probačním programu. Probační program lze chápat jako kontrakt mezi klientem a probačním pracovníkem na určité období, ve kterém může být s klientem dojednáno například i způsob úhrady škody, popřípadě platba nákladů na soudní řízení a podobně.

Výstupem dohledu bývají obvykle po půl roce pravidelné zprávy o průběhu dohledu, ve kterých probační úředník hodnotí klientovu práci (například aktivní přístup a snahu o nápravu důsledků trestného činu) a motivaci žít řádným životem. Finálním výstupe je posléze závěrečná zpráva o průběhu dohledu, ve které může probační úředník vyslovit doporučení soudu, aby mohlo být konstatováno, že se klient osvědčil, či nikoliv“ (Hrubeš, Kroftová in sborník příspěvků 2008, str. 56, 57).

Přehled podmíněčných propuštění za rok 2013 a jejich vývoj za roky 2003–2013 jsou uvedeny v následujících tabulkách:

typ věznice		vyřízeno kladně – bez dohledu			vyřízeno kladně – s dohledem		
		návrhy		celkem	návrhy		celkem
		ředitele	ostatní		ředitele	ostatní	
dohled	muži	1	92	93	4	76	80
	ženy	3	13	16	1	2	3
dozor	muži	26	1 174	1 200	20	565	585
	ženy	1	51	52	3	86	89
ostraha	muži	7	355	362	9	303	312
	ženy	1	3	4		20	20
zvýšená	muži		2	2		4	4
	ženy						
mladiství	muži		5	5	1	6	7
	ženy					1	1
úhrnem	muži	34	1 628	1 662	34	954	988
	ženy	5	67	72	4	109	113
celkem		39	1 695	1 734	38	1 063	1 101
vyjádřeno v %				61,16 %			38,84 %

Tabulka 3: Přehled podmíněčně propuštěných osob v roce 2013

Zdroj VS ČR

rok	dospělí		mladiství		celkem
	muži	ženy	muži	ženy	
2003	2 965	139	36		3 140
2004	3 326	163	51	1	3 541
2005	3 445	191	61	1	3 698
2006	3 726	197	47	1	3 971
2007	3 895	254	45	1	4 195
2008	3 601	288	69	1	3 959
2009	3 610	314	61	1	3 986
2010	3 967	327	79	2	4 375
2011	3 742	308	57	2	4 109
2012	4 220	396	39	3	4 658
2013	2 638	184	12	1	2 835

Tabulka 4: Počty podmíněčně propuštěných osob v letech 2003–2014

Zdroj VS ČR

4.2 Nestátní neziskové organizace

Azylové domy – „jsou zařízení, které slouží pro práci s lidmi bez přístřeší a lidem v nouzi a nabízí jim potřebnou pomoc. Klienty azylových domů jsou lidé, kteří z různých důvodů ztratili nebo opustili svůj domov, byt, ubytování, neumějí vyřešit komplikované problémy s tím spojené a hledají nebo přijímají pomoc azylového domu. Tyto domy představují komplex služeb poskytujících individuální, důstojnou, nepřetržitou koncepční pomoc osobám, které se ocitnou v krizové situaci. Plní funkci reintegračního zařízení, které zachycuje, ubytovává a za pomoci širší spolupráce pomáhá hledat další uplatnění či zakotvení pro lidi bez přístřeší a pro lidi v nouzi. Toto zařízení je určeno pro muže, ženy a matky s dětmi. Převážně pro ty, kteří mají občanství v ČR. Dále pomáhá podle svých možností všem, kteří se na něj obrátí“ (Melichar 2012, str. 54,55).

Domy na půli cesty – „poskytují pobytové služby poskytované zpravidla osobám do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob“ (<http://www.charita.cz/cinnost-v-cr/sluzby-socialni-prevence/> 20. 2. 2015)

Armáda spásy ČR – „je křesťanská organizace, která vznikla ve Velké Británii v 60. letech 19. stol. Odtud se rozšířila do dalších zemí světa a v současné době je rozšířena ve 121 zemích světa. Pracuje s různými marginálními skupinami obyvatelstva – bezdomovci, propuštěnými vězni, alkoholiky, narkomany, prostitutkami a chudými. K jejich zájmům přistupuje s kultivovaným cítěním a s vysokou úrovní sociální práce“. (Melichar 2012, s. 55)

Armáda Spásy poskytuje následující služby:

- „ubytovny pro bezdomovce, kde je poskytováno ubytování, stravování, osobní hygiena, včetně poskytování služeb sociálního pracovníka, podmínkou ubytování je vejít v kontakt a registraci u sociálního pracovníka. Sociální pracovník podněcuje klienta řešit svoji sociální situaci, začít pracovat. Za ubytování klienti platí diferencovaně, dle možností.
- denní střediska, která poskytují sociální služby podobně jako na ubytovnách, ale bez bydlení, jsou rozšířené v určité sociální službě, kterou si klient hradí (kadeřník, pedikér apod.), specializované pro lidi důchodového věku, postižené.

- realizují i programy, poskytována odborná i duchovní podpora a pomoc např. pro narkomany, tělesně postižené opuštěné matky s dětmi, pro problémy stáří.
- Navštěvují vězněné osoby, navazují s nimi kontakt, nabízejí pomoc a podporu v řešení jejich sociálních situací.

Veškeré poskytování sociální péče Armádou spásy směřuje k pozitivnějšímu vnímání budoucnosti a zaktivizování sil klienta integrovat se do společnosti“ (Mühlpachr in Melichar 2012, str. 55).

Podané ruce – Společnost poskytuje formou kvalitních služeb a programů pomoc a podporu v náročných situacích jejich života. Pomáhá vytvářet a hledat cesty k sociální, zdravotní a osobní stabilizace situace jejich klientů s ohledem na dlouhodobě udržitelnou kvalitu jejich života a osobní spokojenost. Společnost se snaží pomáhat ve dvou hlavních oblastech. Jsou to problematik závislostí a práce s dětmi a mládeží (www.podaneruce.cz).

Sdružení pro pomoc propuštěným vězňům a lidem v nouzi – sdružení o sobě nepodává žádné informace.

Adra – „(Adventist Development and Relief Agency) je mezinárodní humanitární organizace poskytující pomoc lidem v nouzi. ADRA Česká republika je součástí mezinárodní sítě organizací ADRA, které působí ve více než 125 zemích světa. V České republice pracujeme od roku 1992.

V České republice ADRA koordinuje 11 dobrovolnických center, která se zaměřují především na pomoc seniorům, dětem a zdravotně postiženým. V roce 2012 jsme vyslali do domovů pro seniory, nemocnic, ústavů sociální péče a dětských domovů více než 1 600 pravidelných dobrovolníků.

ADRA ČR se každoročně podílí na informační kampani Česko proti chudobě, jejímž cílem je zvýšit povědomí o problematice globální chudoby nejen u široké veřejnosti, ale i u státní správy a u českých politiků“ (<http://www.adra.cz/o-nas>; 20. 2. 2015 18:49)

Nestátní neziskové organizace jsou velmi důležité pro pomoc sociálně slabým a handicapovaným. Takový handicap může mít podobu nejen tělesnou, nebo duševní, ale třeba i ztížená orientace ve společnosti v prvních dnech po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUM

Výzkum prezentovaný v této práci je zaměřen na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody, kteří jsou dvakrát a vícekrát soudně trestáni. Sociální reintegrace těchto osob po výkonu trestu tedy proběhla neúspěšně. Cílem výzkumu je popsat možné důvody, proč se tito lidé po výkonu trestu nezačlenili do společnosti a opět páchali trestnou činnost.

5.1 Recidiva

„Pojem recidivy je používán více vědními obory, (například medicinou) k vyjádření „opakování něčeho, co již minulo“. Z tohoto důvodu je vhodné používat pro označení opětovného kriminálního jednání výstižnější termín a to kriminální recidiva“ (Blatníková 2011, str. 7).

Termín recidivy je užíván ve třech základních rovinách:

„V trestně právním vymezení, podle kterého o recidivu (zpětnost) jde tehdy, když se pachatel dopustil trestného činu poté, co byl za předchozí trestný čin pravomocně odsouzen.

Dřívější odsouzení pachatele pro jiný trestný čin je základním znakem recidivy, který ji odlišuje od souběhu trestných činů. U recidivy rozsudek o dřívějším odsouzení musí být v právní moci a až poté musí být spáchán nový trestný čin. Pokud byl další trestný čin spáchán před právní mocí rozsudku o dřívějším odsouzení, jde o souběh trestných činů.

Ve významu kriminalisticko-statistickém jako označení opětovných trestních stíhání a odsouzení pachatelů k trestu, tj. pachatelů opakovaně evidovaných v kriminální (soudní, vězeňské) statistice. Je-li tatáž osoba opětovně vězněna (opakovaně vykonávala trest nepodmíněného odnětí svobody) jedná se o recidivu označovanou jako penologická recidiva. Penologické (penitenciární) pojetí recidivy je naopak užší i než recidiva v právním pojetí, neboť eviduje pouze pachatele, kteří již dříve byli vězněni. Opakovaný výkon trestu odnětí svobody u těchto osob, u nichž se předchozí výkon trestu minul svým výchovným účinkem, by měl probíhat odlišně od výkonu trestu u osob, které jsou vězněny poprvé (v rámci vnitřní diferenciací trestu).

Ve významu kriminologickém (též označovaným jako kriminologovo – behaviorální), tj. jako opakování asociálního chování (nejen kriminálního) jako pokračování v kriminální kariéře.

Pojetí kriminologické recidivy je širší, než je zákonná definice recidivy v jejím právním pojetí. Toto pojetí vychází z faktického opětovného spáchání trestného činu (přechinu, přešupku, závažného asociálního činu) bez ohledu na to, zda k předchozí trestné činnosti a k předchozímu odsouzení lze – podle právní definice recidivy – přihlížet. Značný význam, má skutečnost, zda nově spáchanému růstnému činu předcházelo resocializační působení, ať již v jakékoliv formě, které se však minulo účinkem“ (Blatníková 2011, str. 8 – 10).

Následující tabulku znázorňuje stavy odsouzených osob podle již vykonaných trestů odnětí svobody v roce 2013.

počet již absolvovaných VTOS	muži	ženy	celkem	celkem v %
0	3 772	396	4 168	29,14 %
1	3 015	178	3 193	22,33 %
2	2 077	96	2 173	15,19 %
3	1 446	65	1 511	10,57 %
4	1 030	35	1 065	7,45 %
5	681	16	697	4,87 %
6	466	11	477	3,34 %
7	303	4	307	2,15 %
8	224	3	227	1,59 %
9	126	1	127	0,89 %
10	101	2	103	0,72 %
více než 10	250	3	253	1,77 %
celkem	13 491	810	14 301	100,00 %

Tabulka 5: Přehled počtu osob ve VTOS podle četnosti odsouzení

Zdroj VS ČR

5.2 Stanovení výzkumného problému

Základem každého výzkumu je stanovení výzkumného problému. Výzkumné problém se dají rozdělit do třech základních typů.

Deskriptivní výzkumný problém – zpravidla hledá odpověď na otázku „Jaké to je?“ Tento typ výzkumného problému zjišťuje a popisuje problematiku, stav, nebo situaci určitého

jevu. Jak výzkumná metoda se u tohoto typu výzkumného problému používá pozorování, škálování, dotazník, nebo interview.

Relační výzkumný problém – tento druh výzkumného problému dává do vztahu určité jevy, nebo činitele. V tomto případě se ptáme, zda existuje vztah mezi zkoumanými jevy a jaký tento vztah je.

Kauzální výzkumný problém – podstatou tohoto typu výzkumného problému je zjišťování kauzálních (příčinných) vztahů. Zjišťuje příčinu, která vedla k určitému důsledku.

Formulace výzkumného problému může být v oznamovacím i tázacím tvaru. Tázací forma ovšem pomáhá ujasnit si vlastní výzkumný problém a pomáhá hledat cesty, jak tento problém řešit.

Na tomto základě jsem stanovil výzkumný problém:

Jaké jsou příčiny neúspěšné reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody?

Výzkumný problém je dobré rozložit do několika dílčích podotázek, které lépe mapují problematiku zkoumaného jevu.

5.3 Dílčí výzkumné otázky

„Po propuštění ze sociální izolace, kterou nepochybně výkon trestu odnětí svobody představuje, prochází propuštění tzv. adaptační fází. Její trvání je individuální a závisí jednak na podmínkách, do nichž se vrací (zaměstnání, rodina, přátelské vztahy), jednak na motivaci k dalšímu „bezúhonnému“ životu, na adaptační kapacitě osobnosti, na event. poruchách osobnosti apod. V adaptační fázi dochází nejčastěji k recidivě kriminálního chování. Je to způsobeno „šokem“ z nárazu na realitu svata na svobodě, dlouhodobou frustrací subjektivně významných potřeb, nemotivovaností k prosociálnímu chování, prázdnotou sociálního prostředí, do něž se vrací atd.“ (Netík 1997, str. 48).

Zpravidla největší šanci na úspěšnou reintegraci do společnosti mají osoby s bohatšími nenarušenými extramurálními vazbami, tj. jedinci s dobrým sociálním zázemím, funkční rodinou, přátelskými vztahy, jedinci s kvalitními pracovními návyky, dobře motivovaní

jedinci, dále pak dobře motivovaní jedinci při současné absenci závažnějších poruch osobnosti, resp. závažnější psychopatologie (alkohol, drogy, sexuální deviace apod.)

Na základě těchto poznatků jsem stanovil tyto dílčí výzkumné otázky:

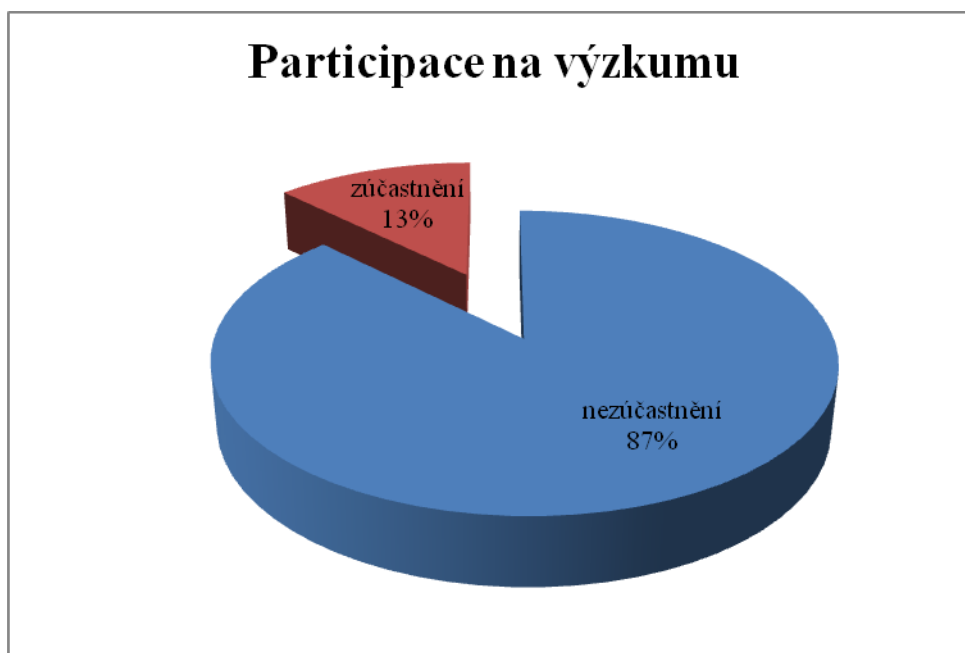
- Je výkon trestu odnětí svobody dostatečně účinný v oblasti snižování recidivy?
- Jsou osoby po VTOS dostatečně připraveny na reintegraci do společnosti?
- Jakou roli hraje zázemí (rodinné, finanční) při reintegraci osob po VTOS?
- Jaké jsou důvody opakování trestné činnosti?
- Jaký má vliv závislostní chování na recidivu?
- Jaký je vliv (pozitivní/negativní) sociálních vazeb na reintegraci do společnosti?
- Jako roli hraje při reintegraci po VTOS do společnosti vzdělání?
- Jaké mají odsouzení povědomí o sociálních službách, na které se mohou obrátit po VTOS, a jak tyto služby využívají?

5.4 Popis zkoumaného vzorku

Zkoumaný vzorek tvoří muži starší 18 let vícekrát odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že byli tito muži odsouzeni za svoje protiprávní jednání k výkonu trestu odnětí svobody, byli v době, kdy páchali svoji trestnou činnost způsobilí k právním úkonům a nebyli nepřičetní, nebo zmenšeně přičetní dle §§ 26 a 27 trestního zákona. Všichni respondenti si t. č. odpykávají trest ve věznici Kuřim. Zkoumáno bylo 46 osob, ve věkovém rozmezí 19 – 53let. Všechny osoby byly vícekrát odsouzeny k výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se tedy o tzv. penologickou recidivu.

Ve věznici Kuřim se k 22. 1. 2015 nacházelo 483 odsouzených. Z tohoto celkového počtu je potřeba vyjmout odsouzené, kterým byla k výkonu trestu odnětí svobody nařízena ochranná ústavní léčba – sexuologická. Úspěšná reintegrace těchto osob závisí spíše na úspěšnosti léčby, než na samotném převýchovném procesu ve VTOS. Po odečtení těchto osob zbývá 430 odsouzených, z nichž 85% bylo ve výkonu trestu již po několikáté. Z těchto osob jsem vybral reprezentativní vzorek odsouzených 46 odsouzených napříč celou věznicí tak, aby co nejlépe mapoval složení vícekrát odsouzených ve věznici. Jestliže se toto číslo respondentů, se kterými byl proveden výzkum zdá nízké, je to dáno časovou

náročností zvolené metody. Poměr účastníků výzkumu vůči všem vícekrát trestaným osobám ve věznici znázorňuje následující graf.

Graf 1: Poměrné znázornění odsouzených účastnících se výzkumu

5.5 Šetření a vyhodnocení šetření

Pro samotný sběr dat jsem zvolil metodu řízeného rozhovoru. Tuto metodu jsem si vybral, protože je velmi citlivá pro sběr dat, relativně se eliminuje riziko špatného pochopení zadaných otázek. Všichni respondenti odpovídají na stejné otázky. Při rozhovoru jsem měl možnost odsouzené pozorovat, což je velmi podstatný citlivý faktor při vyhodnocování dat. V případě nějaké nejasnosti může být položena i doplňující otázka. Nevýhodou této metody je její časová náročnost.

Při sběru dat jsem zachovával anonymitu respondentů.

Rozhovor

Při sestavování otázek do záznamového archu rozhovoru jsem postupoval tak, aby otázky kladené respondentům byly v souladu s dílčími výzkumnými otázkami a odpovědi odsouzených byli plnohodnotnými odpověďmi na tyto otázky. Nyní tyto otázky představím tak, jak byly seřazeny do záznamového archu.

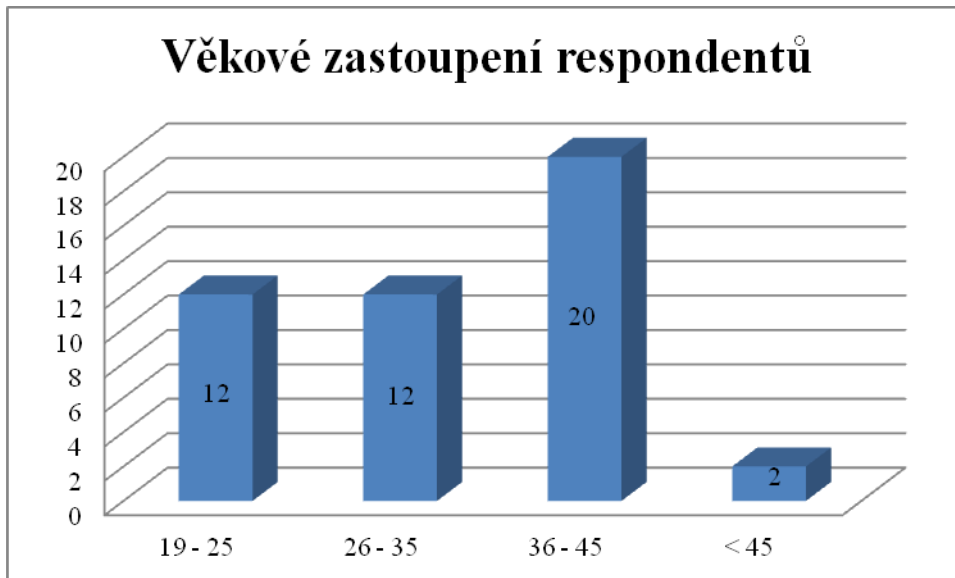
- Věk.
- Pokolikáté jste ve VTOS?
- Jaké je Vaše vzdělání? (úroveň, specializace)
- Jaká je Vaše sociální situace? (bydlení, příjmy, srážky z příjmů apod.)
- Jak se o Vás stará rodina během VTOS?
- Jak Vás bude rodina podporovat po VTOS?
- Jak Vás na svobodě ovlivňují (positivně/negativně) Vaši blízcí?
- Užíváte na svobodě alkohol, drogy, nebo hraje?
- Co Vás vedlo k opakovanému páčání trestné činnosti?
- Myslíte si, že jste byl během VTOS dostatečně připraven na návrat do společnosti?
- Jak Vám pomáhá dosažené vzdělání při návratu z VTOS?
- Je pro výkon trestu dostatečným poučením, abyste již nepách trestnou činnost a vedl řádný život?
- Víte, na jakou pomoc po propuštění z VTOS máte nárok a kam se pro ni obrátit?
- Využíváte tuto pomoc?

Cílem rozhovoru bylo zjistit, v jaké sociální situaci (příjmy, bydlení přátelé, kamarádi) se nacházel respondent, když se rozhodl opětovně páchat trestnou činnost a jestli opětovné odsouzení k výkonu trestu bude dostatečný motivační faktor pro upuštění od páčání trestné činnosti a vedení řádného života.

Vyhodnocení

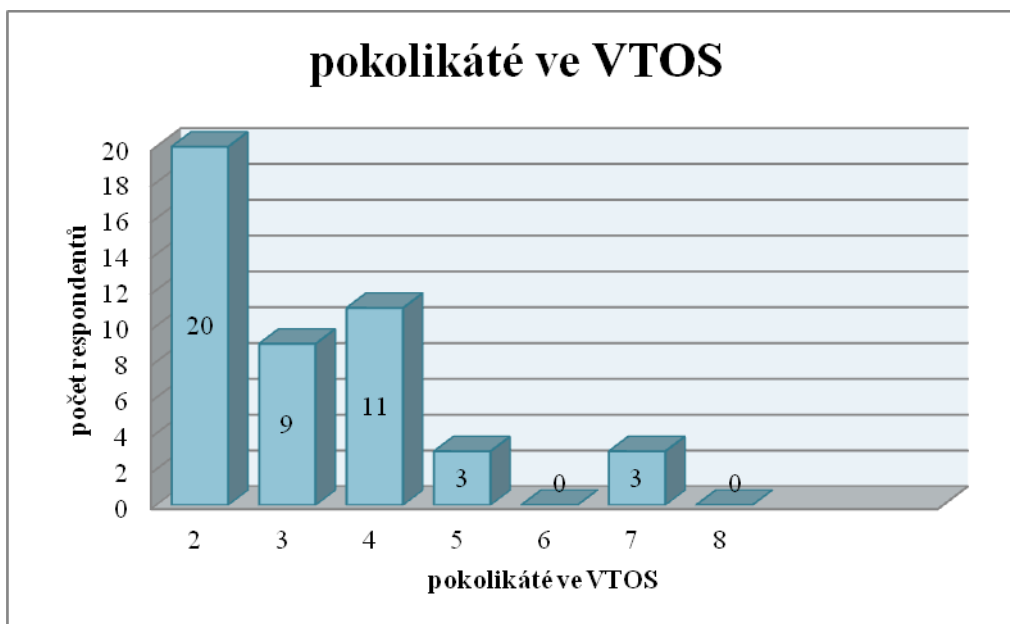
Pro vyhodnocení jsem zvolil kvalitativní strategii opřenu o statistická data získaná z rozhovorů. Metoda řízeného rozhovoru umožňuje kromě odpovědí na dané otázky i získat, či doplnit podrobnosti o motivaci opakování trestné činnosti a individuální postoje respondentů ke svoji aktuální životní situaci, která je dána předchozím opakováním trestné činnosti.

Věk respondentů se pohybuje od 19 do 53 let. Z grafu je patrné věkové rozložení zkoumaného vzorku. Nejvíce respondentů byl ve věku 36 – 45 let, naopak nejméně respondentů byl starších 45 let.

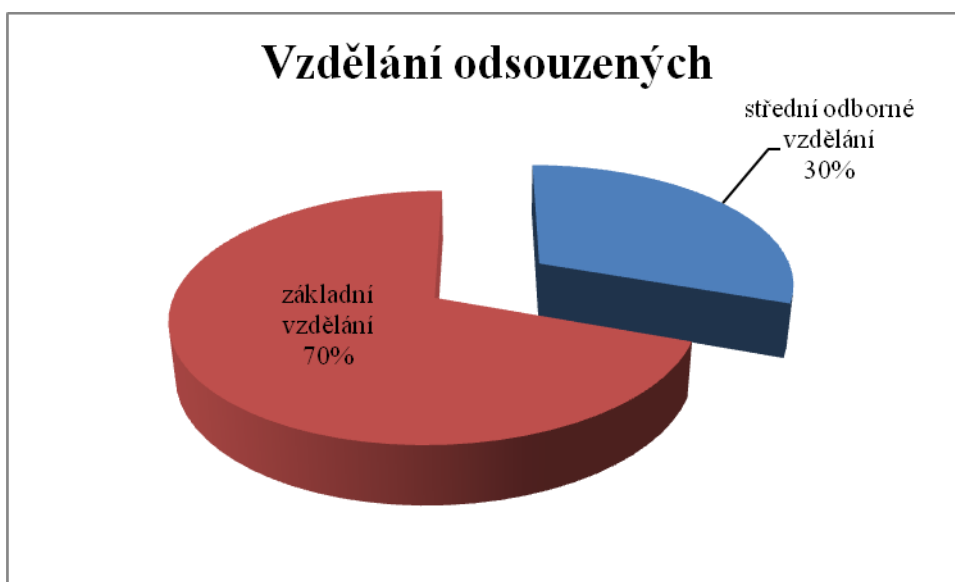
Graf 2 : Věkové zastoupení respondentů

Všichni respondenti byli ve výkonu trestu odnětí svobody po několikáté. Četnost odsouzení včetně aktuálního trestu znázorňuje následující graf.

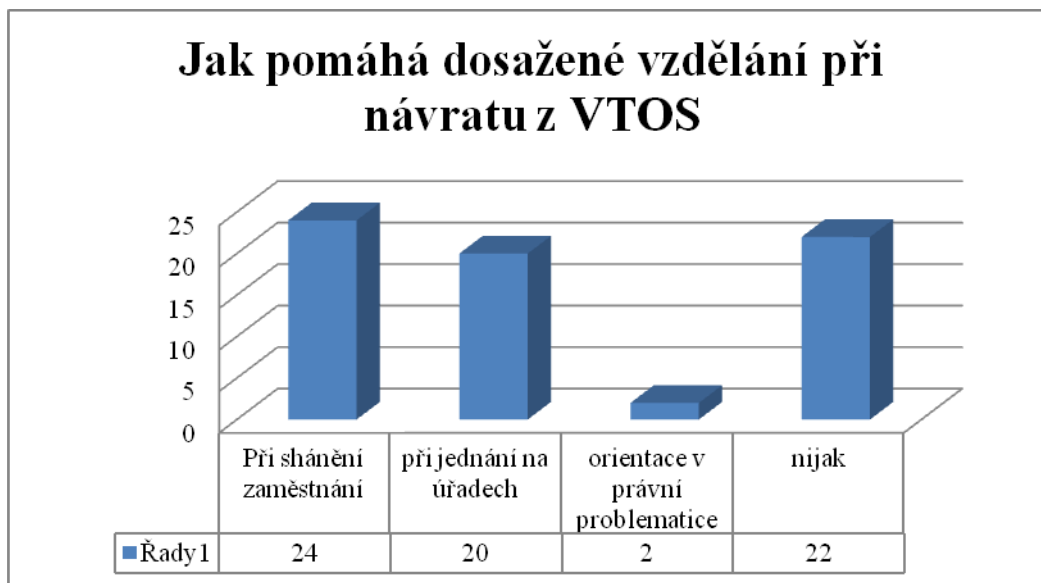
Graf 3: Rozdělení respondentů podle pořadí vykonávaného trestu.

Základem pro úspěšné začlenění do společnosti je pro každého člena společnosti vzdělání. Vzdělání do jisté míry ovlivňuje společenské postavení a sociální situaci jedince. Ukončené základní vzdělání je podle naší legislativy základní podmínkou přijetí do pracovního poměru. Proto je vzdělání a jeho úroveň důležitým aspektem při reintegraci do společnosti. Úroveň vzdělávání a jak pomáhá respondentům na svobodě při shánění zaměstnání a i v dalších aspektech jejich života znázorňují následující grafy. Střední odborné vzdělání měla 14 respondentů, dalších 32 měla základní vzdělání.

Graf 4: Poměr odsouzených se základním a středním odborným vzděláním.

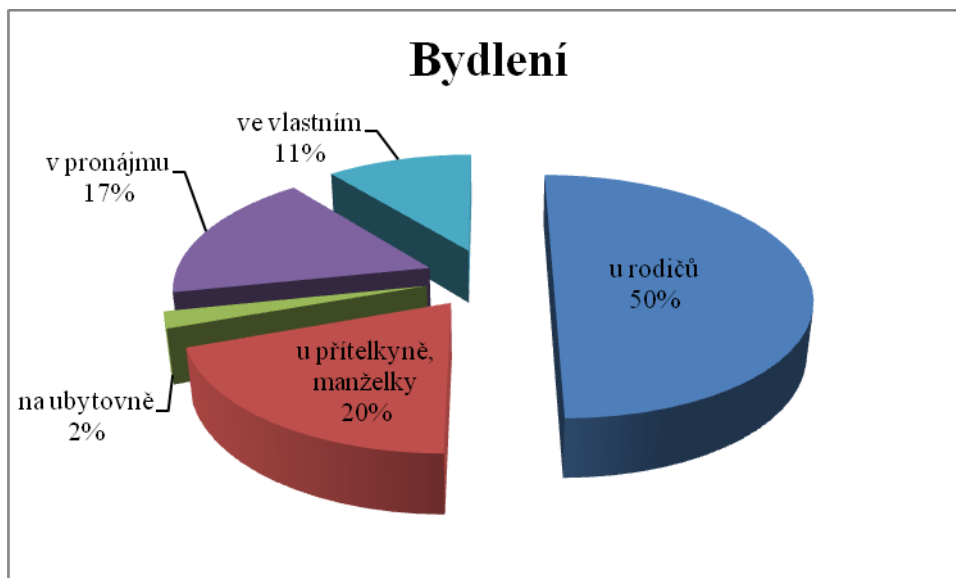
Další otázkou v oblasti dosaženého vzdělání bylo, jak odsouzeným pomáhá vzdělání při návratu z VTOS na svobodu. Odpovědi respondentů nekopírují dosažené vzdělání. Nejvíce respondentů, kteří odpověděli nijak, mělo základní vzdělání, ale byli mezi nimi i osoby s ukončeným středním odborným vzděláním. Naopak i mezi odsouzenými se základním vzděláním byly celkem časté odpovědi že při shánění zaměstnání a při jednání na úředech. Tito odsouzení prošli zpravidla nějakým rekvalifikačním kursem a díky tomu neměli problém se uplatnit na trhu práce. Pouze dva respondenti odpověděli, že jim vzdělání pomáhá při orientaci v základní právní problematice.

Graf 5: Jak pomáhá odsouzeným dosažené vzdělání při návratu na svobodu.

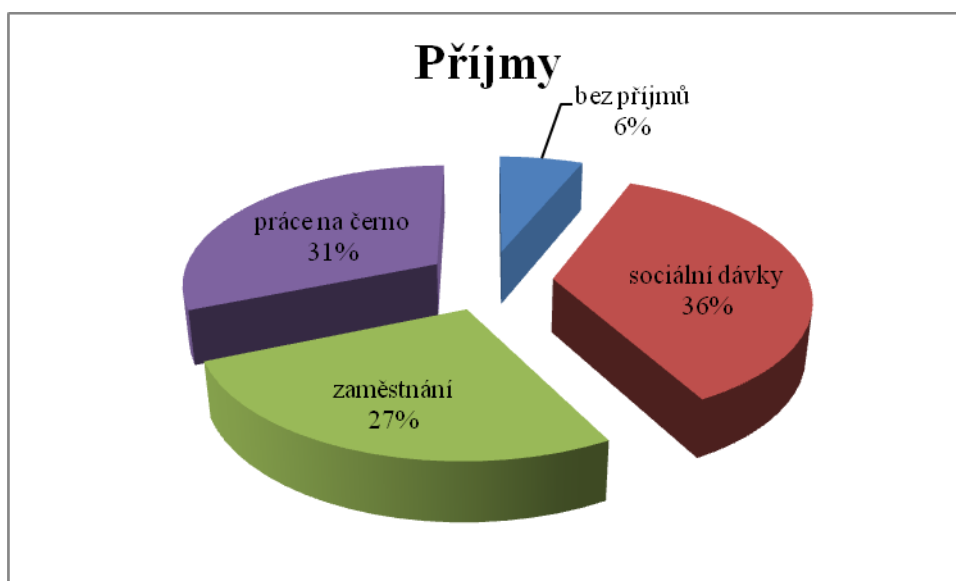
Bydlení se řadí mezi základní lidské potřeby, poskytuje nám soukromí a ochranu. Ve výkonu trestu je z hlediska bydlení, hygieny, oblečení o odsouzené postaráno. Po propuštění tento servis končí a propuštěné osoby se musí začít starat samy o sebe. Jestliže se tyto lidé nemají kam vrátit, jsou odkázány na různé ubytovny azylové domy, domy na půli cesty, nebo tyto služby odmítají, hrozí vysoké riziko brzké recidivy těchto osob. Proto byla otázka bydlení recidivujících osob mapována ve výzkumu velmi podrobně.

Největší část respondentů, 50%, bydlí u rodičů. V tomto počtu jsou zahrnuti všichni mladí dospělí do 25 let. Bydlení ve vlastním většina respondentů získala pomocí trestné činnosti: „za peníze z prodeje drog jsem postavil barák“. Dalším případem je falšování podkladů pro banku, kvůli získání hypotéky. Pouze jeden respondent neměl zázemí. „Žil jsem různě po ubytovnách.“

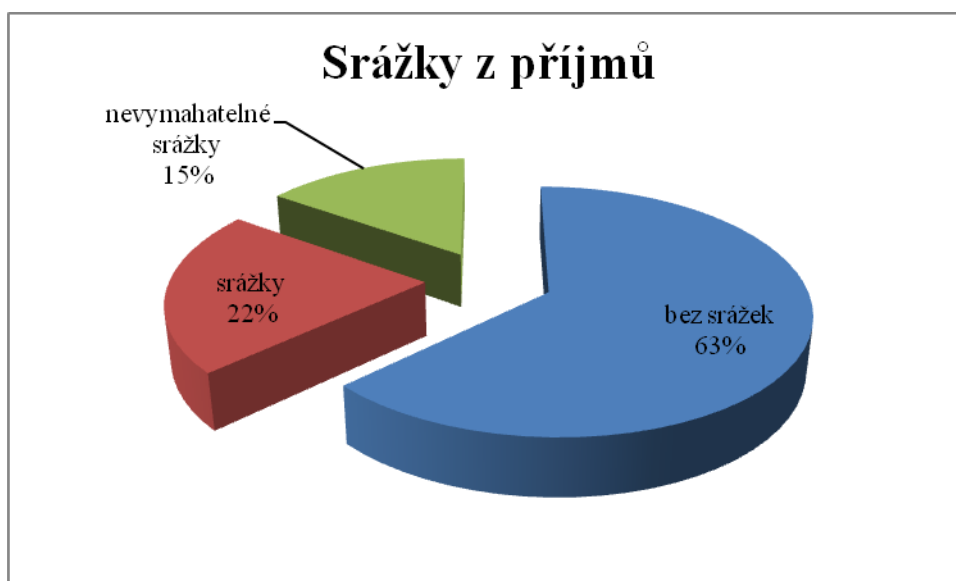
Graf 6: Jak mají odsouzení zajištěno bydlení na svobodě.

O tom, jakou formou a do jaké výše budou uspokojeny naše potřeby rozhoduje ze značné části i výše příjmů. Výše příjmů určují, jak bydlíme, jestli ve vlastním, nebo, v nájmu, jakým způsobem se dopravujeme, jak se oblékáme apod. Určit, jaké byly příjmy respondentů na svobodě se přesně prakticky stanovit nedá. Jestliže osoba není vyložena pouze na sociálních dávkách, tak si dokáží přivydělat nelegálně na černo. Stejně tak si tímto způsobem připlepšují osoby ohrožené exekucí. Nejčastěji se se příjmy těchto osob na svobodě pohybovali někde mez 15000–30000 Kč. Zaznamenal jsem i případ, že respondent bral čistý příjem něco okolo 6000 Kč.

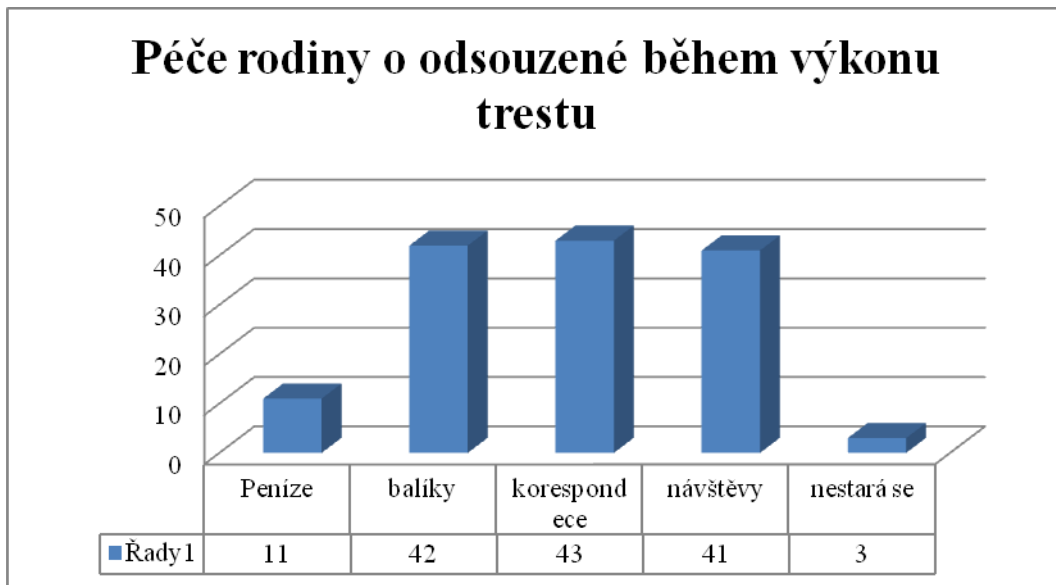
graf 7 – Zdroje příjmů.

S příjmy a s formou jejich získávání úzce souvisí i srážky z příjmů, v tomto případě je myšlena exekuce na plat. Celkem 22 % respondentů mělo určeny exekuční srážky z příjmů, které spácely, 15 % bylo oficiálně na sociálních dávkách, na které nelze uplatnit exekuce. Není bez zajímavosti že výše dlouhů většiny respondentů se pohybuje v řádech sto tisíc a výše. Dále odsouzeným, kteří nejsou pracovně zařazeni narůstá dluh za náklady výkonu trestu. Po návratu z VTOS tedy budou začínat z dluhovou zátěží, což je bude demotivovat hledat si řádné zaměstnání a je zde zvýšená hrozba recidivy trestné činnosti.

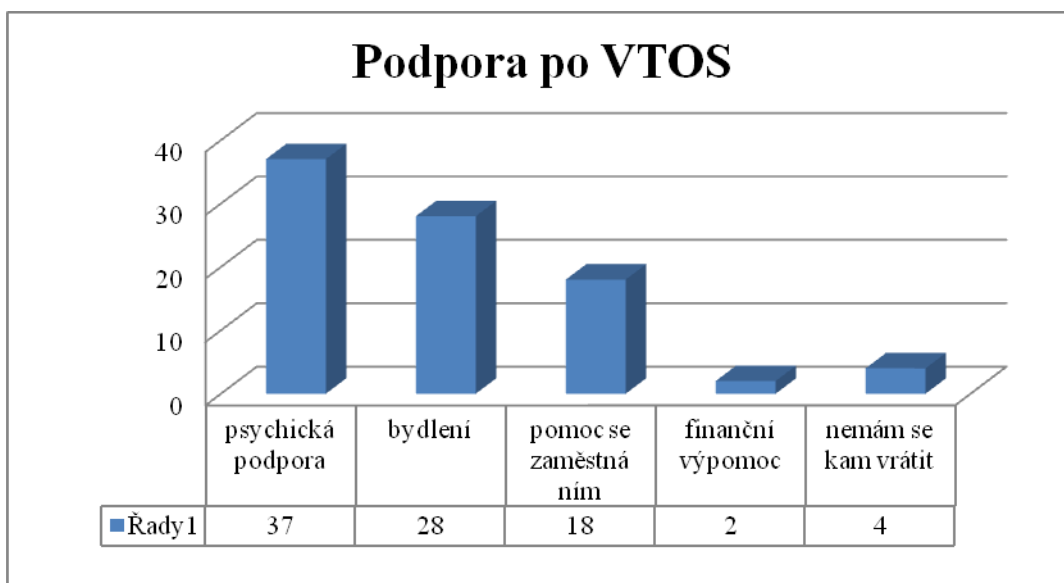
Graf 8: Srážky z příjmů.

Zázemí netvoří pouze bydlení a finanční náležitosti, ale patří k němi naši nejbližší, tedy rodina. Podpora rodiny je pro osoby ve výkonu trstu velmi důležitá. Udržování extramurálních vztahů je dokonce jedním ze základních prvků při vytváření programu zacházení. Ovšem péče rodiny je během výkonu trestu omezena pouze na několik zákonem dovolených forem. Jsou to korespondence, zasílání peněz na účet, nárokové a civilní balíky a návštěvy. Jak se rodiny starají o odsouzení ukazuje následující graf.

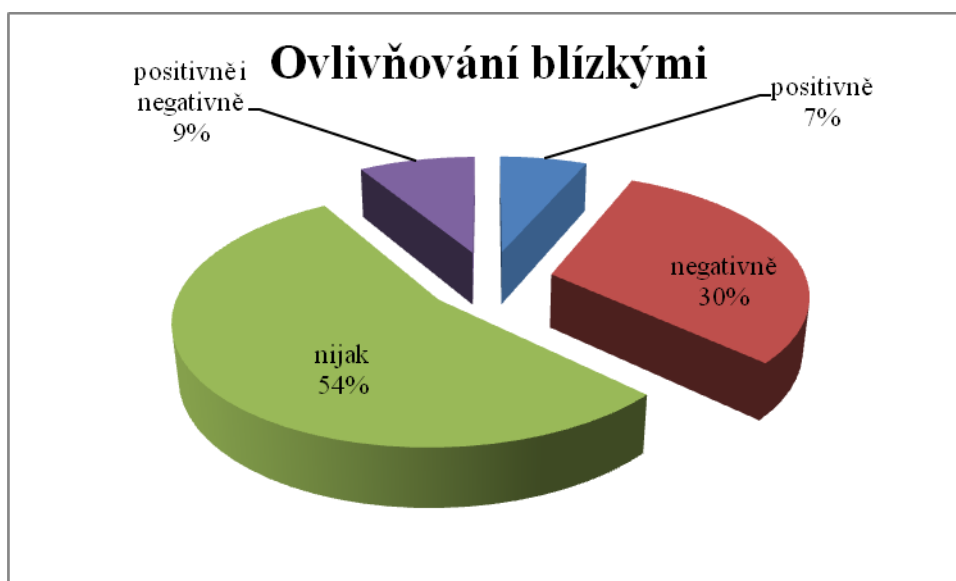
Graf 9: Jak se stará rodina o odsouzené během VTOS.

Jestliže podpora rodiny a rodinné zázemí je pro osoby ve výkonu trestu důležitá, pro propuštěné osoby je podpora v začátku ještě důležitější. Jestliže se propuštěná osoba nemá kam vrátit, necítí podporu blízkých, je odkázána v prvních dnech soboty pouze na sebe, popřípadě na státní pomoc, hrozí velmi vysoké riziko recidivy. Jak bude o respondenty ze strany rodiny postaráno je znázorněno na následující stránce.

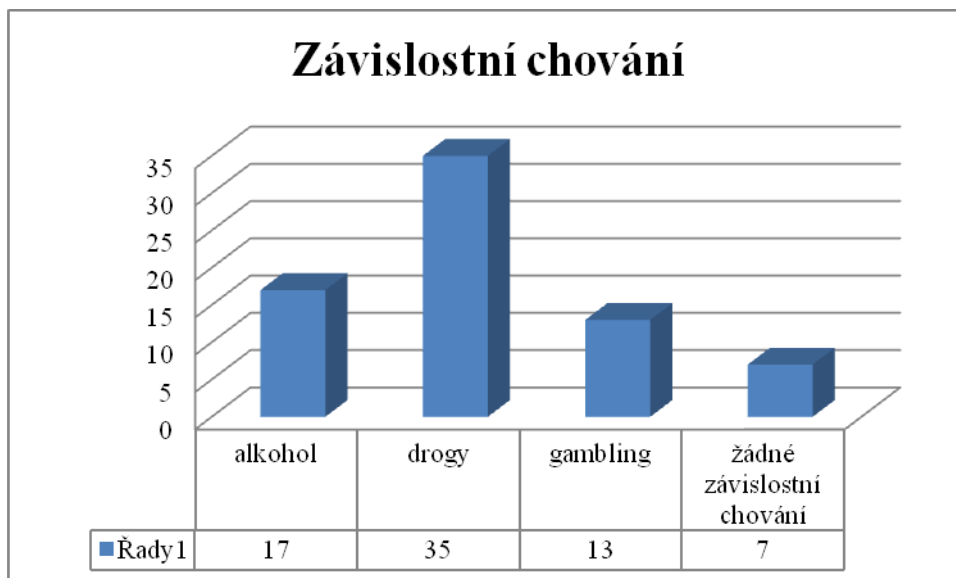
Graf 10: Jakou podporu budou mít respondenti po VTOS

Na svobodě nemáme pouze rodinu. Jsme členy určitých sociálních skupin, které kromě nás tvoří naši přátelé, kamarádi a známí. Ať jsme si toho vědomi, nebo ne, jsme těmito sociálními skupinami a jejich členy ovlivňováni. Pro osoby propuštěné z výkonu trestu může být toto ovlivňování klíčové. Tyto osoby mohou být ovlivňovány pozitivně, k vedení řádného života, například psychickou podporou, pomocí se zaměstnáním, nebo naopak negativně sváděním ke zneužívání OaPL, nebo přímo k dalšímu páčání trestné činnosti, nebo, jak ukazuje výzkum, se ve většině vědomě tyto osoby ovlivňovat nedají.

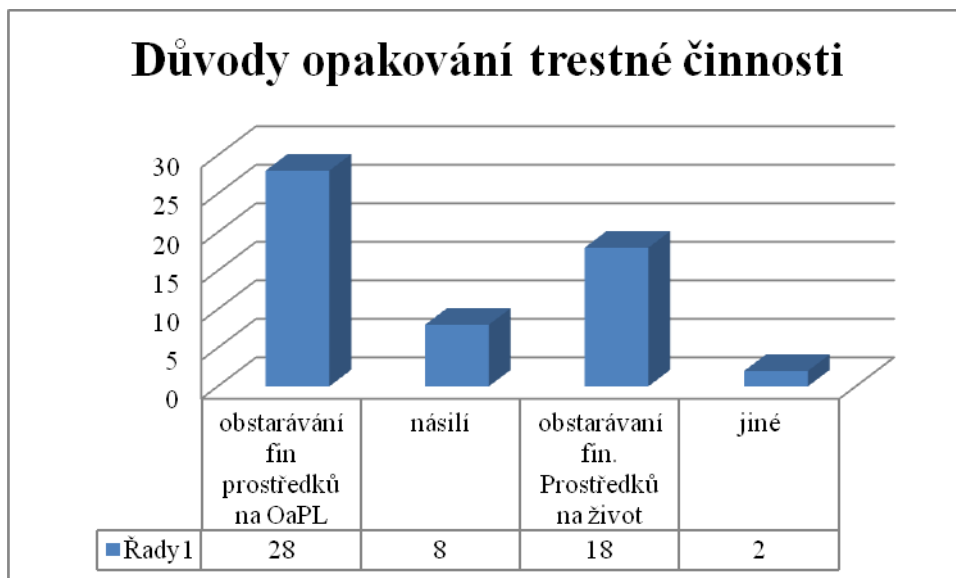
graf 11 – Jak jsou respondenti na svobodě ovlivňováni blízkými osobami.

Jedním z nejpálčivějších problémů dnešní doby jsou závislosti. Kromě zdravotního rizika, které nadměrné pravidelné užívání drog a alkoholu představuje, je zde i aspekt společenský. Tito lidé přestávají být spolehliví, začínají mít problém v zaměstnání, což nezřídka vede k jeho ztrátě a tudíž ke ztrátě určitého sociálního postavení a určité výše příjmů. Nezřídka tito lidé přichází i o rodinné zázemí, dostávají se do dluhů a často páčají trestnou činnost. Proto jsou ve věznicích zřízeny terapeutické programy, aby již k takovýmto situacím u odsouzných znovu nedocházelo a aby odsouzení uměli potenciálnímu riziku recidivy závislostního chování a s ní spojenému riziku kriminální recidivy předcházet. Závislostní chování respondentů před posledním odsouzením k VTOS znázorňuje následující graf.

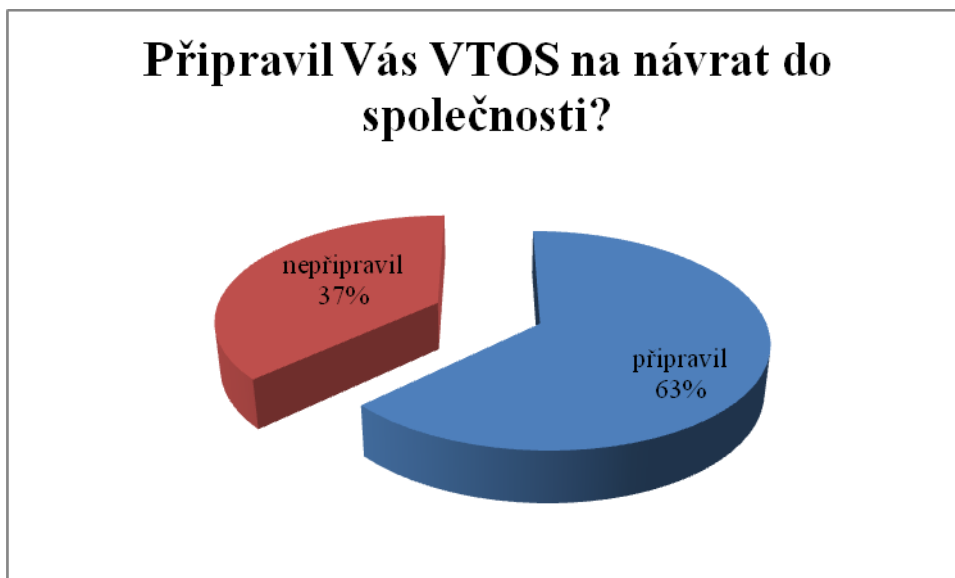
Graf 12: Přehled závislostního chování respondentů na před nástupem trestu

Pachatele trestné činnosti může motivovat k protizákonnému jednání celá škála důvodů. Jestliže se osoba dopustí trestné činnosti a projde převýchovným působením ve výkonu trestu odnětí svobody, měla by být napříště demotivovaná vůči dalšímu páčání trestné činnosti. Statistiky ovšem potvrzují opak. Více než 2/3 odsouzených jsou ve výkonu trestu opakovaně. Co tedy vede tyto osoby k tomu, aby podstoupili riziko, které odsouzení k VTOS představuje? Důvody by se dali shrnout do třech základních kategorií. První kategorií je obstarávání finančních prostředků v důsledku závislostního chování. Další kategorií, která se u některých respondentů prolíná s tou první je řešení životní situace. V této skupině najdeme celou škálu důvodů. Od obstarávání finančních prostředků pro základní přežití a řešení složité životní situace po falšování dokumentů pro banku v souvislosti se schvalováním hypotéky. Jeden respondent mi na tuto otázku odpověděl: „Já jsem za peníze z prodeje drog postavil barák.“ Poslední velkou skupinou jsou odsouzení, kteří opakovaně páčají násilnou trestnou činnost. Tyto osoby ji páčají buď organizovaně, jako členové vymahačských skupin, nebo nahodile, většinou pod vlivem alkoholu. „Seděli jsme s kamarádem v baru, on se dostal do problémů, tak jsem mu šel pomoci a mám na krku těžkou újmu na zdraví. V minulém trestu mě dokonce přišli vraždu, to jsem se taky pobil.“ Každé pravidlo mívá svoji výjimku. To jsou v tomto případě odsouzení, které nelze zařadit do žádné skupiny. „Já peníze nepotřebuju, dělám si svoje auta, je to můj koníček a kvůli tomu taky sedím.“

Graf 13: Důvody opakování trestné činnosti

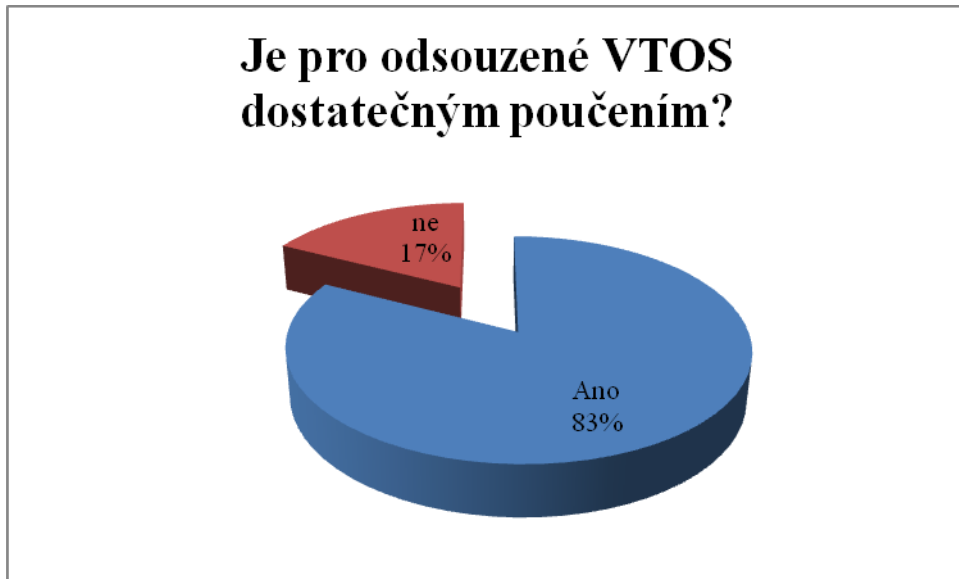
Součástí výkonu trestu odnětí svobody je postupná příprava odsouzeného na návrat zpět do společnosti. Tato příprava by měla spočívat v udržování, nebo vytváření pracovních návyků, v přípravě na možné životní situace, které mohou nastat po propuštění z věznice a jak na ně reagovat. Hlavním důvodem této přípravy nemaximální možné snížení rizika recidivy. Osoba po výkonu trestu by měla být motivována vézt řádný život a být připravena na návrat do prostředí, ze kterého přišla a uměla se bránit negativním vlivům, které by vedli následně k neúspěšné reintegraci a opětovnému odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody. Na otázku, jestli si odsouzení myslí, že jsou dostatečně připraveni po výkonu trestu na návrat do společnosti a vézt řádný život, téměř 2/3 respondentů odpovědělo, že ano. Je ovšem zajímavé, co přesně vede k přesvědčení, že jsou respondenti připraveni na návrat do společnosti. U mladých respondentů do 25 let je to především výchovné působení a posilování žádoucího chování, popřípadě doplnění vzdělání v učebním oboru. Starší respondenti mají jiné představy o tom, jak by měla být během VTOS koncipována příprava odsouzených na svobodu. Asi nejvíc to dokládá odpověď jednoho respondenta ve středním věku. „Na návrat do společnosti mě přepravil až tento trest. Před tím jsem žil tak nějak po ubytovnách, byl jsem bez příjmů a bylo mi jedno, že se vrátím do kriminálu. Až v tomto trestu mi pan vychovatel pomáhá sehnat venku práci.“ Asi jedna třetina respondentů má k přípravě na reintegraci do společnosti během výkonu trestu přezíravý postoj.

Graf 14: Názor respondentů, zda jsou připraveni na návrat do společnosti

Účelem výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „trest“) je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti (zákon 169/1999 sb.).

Výkon trestu tedy má, kromě převýchovy a přípravy na reintegraci do společnosti, být tedy i represivním nástrojem, který již díky svému postavení v legislativě a svojí zákonné koncepci bude sám o sobě regulačním prvkem. VTOS je koncipován tak, aby při zachování lidské důstojnosti odsouzených, byl pro ně nepříjemnou záležitostí, aby po jeho odpykání, již byly tyto osoby demotivovány od dalšího páčání trestné činnosti. Dalo by se čekat, že VTOS bude mít demotivující charakter téměř pro všechny odsouzené. Ovšem 17% odsouzených respondentů výkon trestu samotný jako nástroj, který by je měl odradit od dalšího páčání trestné činnosti, nevnímá. Téměř všichni, co takto odpověděli, jsou silné osobnosti, které jak shodně tvrdí se na svobodě nenechají nikým ovlivňovat a jedou „sami na sebe“ bez ohledu na ostatní.

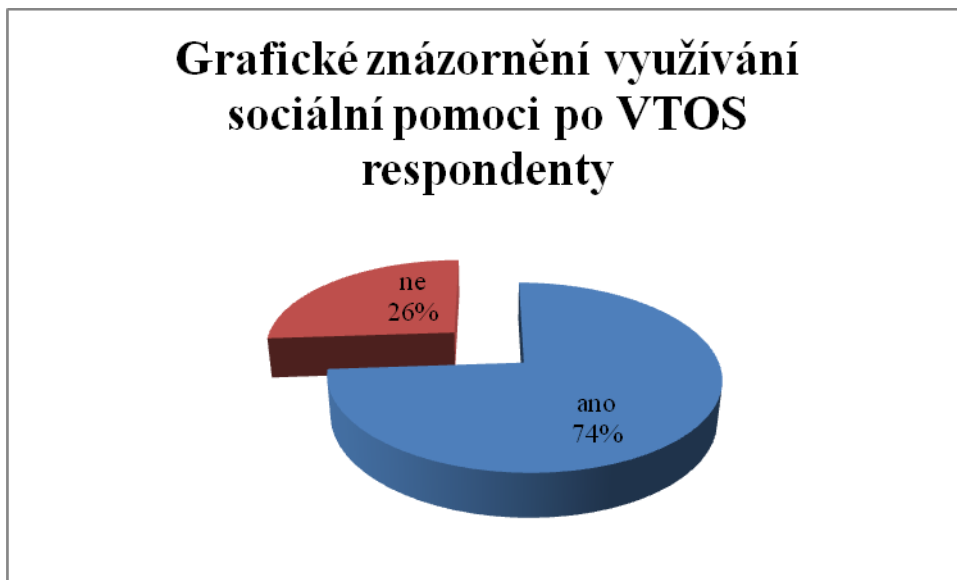
Graf 15: Jak vnímají respondenti VTOS z hlediska poučení a motivace k řádnému životu.

Lidé ve výkonu trestu jsou systematicky připravováni na propuštění na svobodu. Je jim vysvětlováno, jaké první kroky po propuštění mají udělat a kam se obrátit o radu a pomoc. To odráží i počet respondentů, kteří, na dotaz, jestli vědí, kam se mají obrátit pro pomoc a radu po výkonu trestu, odpověděli, že ano. Nejčastěji zmiňovali institut sociálního kurátora.

Graf 16: Povědomí respondentů o možné pomoci po VTOS

I když téměř všichni respondenti odpověděli, že vědí, kam se mají obrátit, ne všichni tuto pomoc využívají. Respondenti, kteří tu službu nevyužívají, mají na svobodě nějaké zázemí, a zajištěné zaměstnání.

Graf 17: Využívání sociální pomoci po VTOS respondenty

Analýza a interpretace výsledků

Tématem práce je reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody. Cílem výzkumu bylo zmapovat problematiku neúspěšné reintegrace těchto osob, která nakonec vedla k opakovanému odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody.

Výzkumný problém zněl:

Jaké jsou příčiny neúspěšné reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody?

Výzkumný problém byl rozdělen do dílčích otázek, které lépe mapují danou problematiku. Teď představím odpovědi na jednotlivé dílčí otázky.

Je výkon trestu odnětí svobody dostatečně účinný v oblasti snižování recidivy?

Více než 80% respondentů odpovědělo, že je pro ně VTOS dostatečně demotivující faktor, aby již nepáchali trestnou činnost. Téměř 1/5 respondentů má k VTOS téměř přezíravý postoj a vnímají jej jako nutné zlo, které se dá v klidu přežít. Z rozhovorů dále vyplynulo, že samotná hrozba VTOS od dalšího páčání trestné činnosti nestačí. Velkou měrou je další páčání trestné činnosti závislé na sociální situaci respondenta, a prostředí, do kterého se po výkonu trestu vrací.

Přihlédneme-li ke statistikám a odpovědím respondentů, je VTOS málo účinný v oblasti snižování recidivy.

Jsou osoby po VTOS dostatečně připraveny na reintegraci do společnosti?

Téměř 2/3 respondentů jsou přesvědčeny, že byli, během výkonu trestu, připraveni na návrat do společnosti a vést řádný život. Většina uvádí, že je díky VTOS motivována vést řádný život, ví jak si najít práci, bydlení a postarat se o sebe. Při hlubším zkoumání vyšlo najevo, že tyto osoby nejsou připraveny na možnost odmítnutí společností a neumí se s tímto jevem vyrovnat. To se týká především mladých dospělých do 25 let. Dále vyšlo najevo, že přibližně polovina respondentů před nástupem opakovaného trestu nepracovala a nemá práci ani ve výkonu trestu, tedy ztrácí pracovní návyky, pokud u nich vůbec kdy nějaké byly.

Většina respondentů je přesvědčena, že jsou dostatečně připraveni na návrat do společnosti. Ovšem u skoro poloviny z nich je toto přesvědčení pouze v teoretické rovině.

Jakou roli hraje zázemí (rodinné, finanční) při reintegraci osob po VTOS?

Reintegrační proces začíná převýchovným působením již během výkonu trestu. Udržování pozitivních sociálních vazeb s extramurálním prostředím během výkonu trestu důležité. Propuštěná osoba se tak nevrací do úplně cizího prostředí. Proto byl zkoumán i aspekt péče o odsouzené během výkonu trestu. Až na odsouzené s přetřhanými sociálními vazbami jsou vazby odsouzených a jejich rodin udržovány všemi zákonnými prostředky. Pouze finance byly, ze sociálních důvodů a z důvodu strhávání nákladů VTOS z těchto prostředků, zasílány pouze několika respondentům.

Pomineme-li respondenty, kteří uvedli, že se nemají kam vrátit, největší podporu ze strany rodiny budou mít odsouzení po propuštění na svobodu v oblasti psychické podpory. Celkem 28 dotazovaných odpovědělo, že jim rodina pomůže s bydlením a pouze necelá polovina bude pomůženo při shánění zaměstnání. Finanční výpomoc ze strany rodiny do začátku budou mít pouze dvě dotazované osoby.

Finanční a materiální zázemí se dá rozdělit na bydlení a příjmy. Až na jednoho respondenta měli všichni dotazovaní před nástupem aktuálního trestu zajištěno bydlení. Příjem z řádného zaměstnání mělo více než ¼ respondentů. 36 % dotázaných bylo z převážně dlouhových důvodů na sociálních dávkách a 31 % si přivydělávalo „na černo“. 6 % tázaných osob bylo bez jakýchkoliv příjmů a řešili svoji situaci pouze trestnou činností. Ostatní dotázaní byli pouze závislí na sociálních dávkách.

Rodinné a finanční zázemí hraje nezastupitelnou úlohu při reintegraci do společnosti po výkonu trestu. Absence rodinného, nebo finančního zázemí, nebo bydlení velmi často vede k recidivě kriminálního chování.

Jaký má vliv závislostní chování na recidivu?

Závislostní chování je celospolečenský problém. Během výkonu trestu je věnována velká pozornost odsouzeným, kteří před uvězněním vykazovali známky závislostního chování. Nejvíce respondentů uvadlo, že před nástupem výkonu trestu užívalo drogy. Alkohol a gambling uvedla asi pouze 1/3 respondentů. Při náročnosti závislostního chování na finančních prostředcích a sociální situaci, kdy tyto osoby nemají zaměstnání, nebo bezpro-

středně hrozí jeho ztráta, je užívání alkoholu, drog, nebo gambling palčivý problém z hlediska recidivy.

Závislostní chování osob propuštěných z výkonu trestu téměř vždy vede k recidivě kriminálního chování.

Jaké jsou důvody opakování trestné činnosti?

Hlavní důvod opakování trestné činnosti je obstarávání finančních prostředků. Nejčastěji jsou peníze získané trestnou činností použity pro uspokojení závislostního chování odsouzených, řešení složité životní situace, nebo majetkový prospěch. Dalším důvodem opakování trestné činnosti je násilné chování, buď jako člen organizované skupiny, nebo živelně pod vlivem drog nebo alkoholu.

Nejčastější důvody opakování trestné činnosti jsou obstarávání finančních prostředků, ať už byla motivace pro toto chování jakákoliv a násilné chování.

Jaký je vliv (pozitivní/negativní) sociálních vazeb na reintegraci do společnosti?

Prostředí, do něž se osoby po výkonu trestu vrací, netvoří pouze rodina a bydlení, ale i další blízké osoby. Tyto osoby mohou vytvářet pro propuštěné odsouzené vytvářet pozitivní prostředí a doplňovat rodinné zázemí, neutrálně, nebo negativně kdy propuštěnou osobu mohlo svádět ke zneužívání OaPL nebo přímo k trestné činnosti. Více než polovina dotazovaných odpověděla, že se těmito blízkými osobami nenechá nijak ovlivňovat, 30 % bylo ovlivněno negativně. Přibližně stejné procento respondentů odpovědělo, že jsou ovlivňováni pozitivně i negativně resp. pouze pozitivně.

Pokud jsou osoby, které se navrátili z VTOS náchylné k ovlivňování blízkými, pak je tento vliv ve většině případů negativní a často vede k recidivě.

Jakou roli hraje při reintegraci po VTOS do společnosti vzdělání?

Složení respondentů z hlediska jejich vzdělání bylo 70 % se základním vzděláním a 30 % mělo střední odborné vzdělání. Ale téměř polovina respondentů odpověděla, že jim vzdělání nijak nepomáhá při návratu z výkonu trestu. Ostatním pomáhá při obstarávání zaměst-

nání, 20 respondentům při jednání na úřadech a 2 respondenti se díky svému vzdělání orientují v základní právní problematice.

Odpověď na otázku, jakou roli hraje vzděláními reintegraci osob po VTOS je nejednoznačná. Spíše asi než vzdělání ovlivňuje reintegraci odsouzených po VTOS situace na trhu práce a ochota pracovat.

Jaké mají odsouzení povědomí o sociálních službách, na které se mohou obrátit po VTOS, a jak tyto služby využívají?

Odsouzení jsou velmi dobře informovaní o sociálních službách, na které se mohou po propuštění obrátit. Jejich využívání ale závisí na tom, do jakého prostředí se z výkonu trestu vrací. Odsouzení, kteří se mají kam vrátit, mají podporu blízkých a rodiny, popřípadě zajištěné zaměstnání tyto služby nevyužívají. Nejvíce je využívají propuštěné osoby, jejichž sociální situace je složitá a jejichž vyhlídky na úplnou reintegraci, ať už právě díky tomu, že se nemají kam vrátit, nebo díky dosaženému vzdělání nebudou schopni prakticky najít práci, jsou malé.

Propuštěné osoby mají velmi dobré povědomí o sociálních službách, na které se mohou po propuštění obrátit a jejich využívání je odvislé na sociální situaci, do které se z VTOS vrací.

Jaké jsou tedy důvody neúspěšné reintegrace po VTOS? Především je to nízký respekt z výkonu trestu jako takového, dále je to řešení finanční situace, zneužívání OaPL, návrat do patologického prostředí, násilné chování, dluhová problematika, která vede k nemotivovanosti řádně pracovat, ale i neschopnost najít si po návratu na svobodu zaměstnání díky situaci na trhu práce.

Řešení této situace by mělo spočívat ve větší participaci státu na této problematice. Zvýšení vážnosti výkonu trestu, mapování trhu práce, přizpůsobování vzdělávání odsouzených situaci na trhu práce, maximální možný podíl pracovní terapie při výkonu trestu odnětí svobody i za cenu primárního zadávání státních zakázek firmám, které zaměstnávají odsouzené, rozvíjení a udržování pracovních návyků odsouzených, a v této souvislosti i zvyšování kvalifikace těchto osob by měli být základní náplní výkonu trestu. Důsledným dodržováním těchto základních přístupů s již praktikovanou koncepcí posilování žádoucího

chování zvýšit efektivitu výkonu trestu, eliminuje na minimum problém vymáhání pohledávek nákladů výkonu trestu za odsouzenými a tudíž nemotivovanost těchto osob najít si řádné zaměstnání. Jestliže existují sociální a poradenské služby pro osoby propuštěné z výkonu trestu, na stejném principu by měli vzniknout i pracovní programy pro tyto osoby s podporou podobnou jako jsou podporovány pracovní místa pro postižené. Náklady na jednoho odsouzeného činí 1221,-Kč/den. Zájem na zvyšování úspěšnosti reintegrace osob po VTOS není tedy jen společenský, ale i ekonomický.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo popsat a poukázat na problematiku reintegrace osob po výkonu trestu odnětí svobody. Poukázal jsem na možnou motivaci osob k páčání trestné činnosti. Zmapoval jsem, z jakého sociálního prostředí pachatelé trestné činnosti pocházejí, jakou roli při páčání trestné činnosti hraje závislostní chování, poruchy chování popř. nedbalostní jednání. Dále jsem přiblížil výkon trestu, jeho průběh, základní funkce, a účel. Poukázal jsem na sociální dopady výkonu trestu odnětí svobody a popsal jsem systém pomoci osobám po výkonu trestu odnětí svobody. Výzkum jsem provedl na téma: Příčiny neúspěšné reintegrace osob po výkonu trestu. Výsledky výzkumu ukazují na nepřipravenost státu a společnosti na návrat těchto osob a nepřipravenost těchto osob na návrat do společnosti. Pouze osoby, které se vrací do příznivého prostředí, jsou motivované a mají zajištěné zaměstnání, mají šanci na úspěšnou reintegraci. V rámci výkonu trestu by měl tedy být kladen maximální důraz na rozvíjení pracovních návyků a jejich udržení a zvyšování pracovní kvalifikace odsouzených. Dále pak vytváření pracovních programů pro propuštěné osoby například podporou firem, které tyto osoby zaměstnají. U osob, které se vrací zpět do patologického prostředí posilovat sebevědomí a odolnosti proti vnějším vlivům. Podpora těchto osob ze strany společnosti a rodiny je důležitá, ale jen podpora nestačí. Nejlépe to asi vystihuje toto přirovnání: Jestliže dáme hladovému rybu, zasytíme je na chvíli, ale naučíme-li je ryby chytat, zasytíme je na celý život.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BEDRNOVÁ, Eva a Ivan NOVÝ. *Psychologie a sociologie řízení*. 2. rozš. vyd. Praha: Management Press, 2002, 586 s. ISBN 80-7261-064-3. Str. 240 – 306.

BURIÁNEK, J. *Sociologie: pro střední školy a vyšší odborné školy*. Vyd. 2. Praha: Fortuna, 2001, 127 s. ISBN 80-7168-754-5.

DAVIDOVÁ, Ivana. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010, 150 s. ISBN 978-80-7368-628-4.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výskumu*. 4., rozš. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2008, 269 s. ISBN 978-80-223-2391-8

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2005, 183 s. ISBN 80-86708-05-5.

JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 231 s. ISBN 978-80-7367-644-5.

Jůzl, M. a kol. *Základy sociálně výchovné práce*. Brno: Institut mezioborových studií 2012. ISBN 978-80-87182-31-4

Listina základních lidských práv a svobod

Mrkvička, J. *Člověk v akci*. Praha: Avicenum 1971

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociální inkluze v prostředí biodromální speciální pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 188 s. ISBN 978-80-210-4951-2.

MUSELÍKOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z., VODIČKOVÁ, M. *Právo v sociální oblasti*. Brno: Institut mezioborových studií 2006

NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Vyd. 4., aktualiz. Praha: Portál, 2011, 173 s. ISBN 978-80-7367-908-8.

NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1997, x, 140 s. ISBN 80-7179-177-6.

RABOCH, Jiří, Pavel PAVLOVSKÝ a Dana JANOTOVÁ. *Psychiatrie: minimum pro praxi*. Vyd. 4., rozšířené. Praha: Triton, 2006, 211 s. ISBN 80-7254-746-1.

Tkáč, J. *Adiktologie*. Institut mezioborových studií 2011

Velký sociologický slovník. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, S. 749-1627. ISBN 80-7184 310-5.

HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996, 107 s. ISBN 80-902292-0-4.

Melichar, F. *Obavy odsouzených po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. Diplomová práce IMS Brno, 2012.

Mezi vězením a komunitou: sborník příspěvků k problematice sociální reintegrace vězňených osob. 1. vyd. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2008, 104 s. ISBN 978-80-904116-0-9.

MEZNÍK, Jiří, Věra KALVODOVÁ a Josef KUČHTA. *Základy penologie*. Vyd. 1. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1995, 75 s. ISBN 80-210-1248-x.

NEVŘALA, Jan. *Základy forenzní psychologie*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2005, 139 s. ISBN 80-7368-037-8.

Sborník z konference "Z vězení venku": Olomouc, 27. listopadu 2007. 1. vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2007, 39 s. ISBN 978-80-254-1056-1.

SUCHÝ, Oldřich. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon*. 1. vyd. Praha: Leges, 1992, 84 s. ISBN 80-85638-02-9.

Vízdal, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií 2009

Zákon 108/2006 o sociálních službách

Zákon 169/1999 sb. O výkonu trestu odnětí svobody

Zákon 40/2009 sb., trestní zákon.

Internetové zdroje:

(<http://www.charita.cz/cinnost-v-cr/sluzby-socialni-prevence/> 20. 2. 2015)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

VTOS Výkon trestu odnětí svobody.

PP Podmínečné propuštění

PMS ČR třetí Probační a mediační služba ČR.

SEZNAM GRAFŮ

graf 1 - Poměrné znázornění odsouzených účastníků se na výzkumu.	47
graf 2 – Věkové zastoupení respondentů.....	49
graf 3 – Rozdělení respondentů podle pořadí vykonávaného trestu.	49
graf 4 – Poměr odsouzených se základním a středním odborným vzděláním.....	50
graf 5 – Jak pomáhá odsouzeným dosažené vzdělání při návratu na svobodu.	51
graf 6 – Jak mají odsouzení zajištěno bydlení na svobodě.	52
graf 7 – Zdroje příjmů.....	52
graf 8 – Srážky z příjmů.	53
graf 9 – Jak se stará rodina o odsouzené během VTOS.....	54
graf 10 Jakou podporu budou mít respondenti po VTOS.....	54
graf 11 – Jak jsou respondenti na svobodě ovlivňováni blízkými osobami.	55
graf 12 – Přehled závislostního chování respondentů na před nástupem trestu.	56
graf 13 Důvody opakování trestné činnosti.	57
graf 14 – Názor respondentů, zda jsou připraveni na návrat do společnosti.	58
graf 15 – Jak vnímají respondenti VTOS z hlediska poučení a motivace k řádnému životu.....	59
graf 16 – Povědomí respondentů o možné pomoci po VTOS.....	59
graf 17 – Využívání sociální pomoci po VTOS respondenty.....	60

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Počty odsouzených osob v přímé souvislosti s držením a zneužíváním OaPL.....	18
Tabulka 2 - Přehled pohledávek VS ČR, zdroj VS ČR	33
Tabulka 3 - Přehled podmíněčně propuštěných osob v roce 2013	39
Tabulka 4 - Počty podmíněčně propuštěných osob v letech 2003 - 2014	39
Tabulka 5 - Přehled osob ve VTOS podle četnosti odsouzení	44

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA P I: NÁZEV PŘÍLOHY